

DOROTA NAREWSKA

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

ORCID: 0000-0001-9428-0004

dorota.narewska@upjp2.edu.pl

Patriotyzm według studentów UPJPII w Krakowie na podstawie ankiety o postawie Matejki, Sienkiewicza i Witkacego w okresie zaborów

Streszczenie

Na niezwykłą rolę polskiej kultury w zachowaniu ducha narodowego i w odzyskaniu niepodległości wskazywał św. Jan Paweł II, stąd autorka artykułu – teolog w ankiecie przeprowadzonej wśród studentów Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie zapytała w 2019 roku, czy patriotyzm to anachronizm, czy może konieczność. W 2022 roku, po napaści Rosji na Ukrainę, odpowiedzi byłyby z pewnością inne. Metoda badawcza polegała na analizie i cytowaniu w artykule reprezentatywnych odpowiedzi respondentów, uzyskanych po zdobyciu wiedzy z Internetu na temat trzech twórców okresu zaborów (1772–1795). O Polskę walczone bowiem również pędzlem i piórem, stąd narzucona studentom perspektywa badawcza to postawa Jana Matejki (1838–1893) i Henryka Sienkiewicza (1846–1916). Patriotyzm porucznika carskiej armii Stanisława Ignacego Witkiewicza (1885–1939) stanowi jakby tło dla tych dwóch wielkich twórców. Matejko żył pod zaborem austriackim, do którego należały: Królestwo Galicji i Lodomerii, Księstwo Oświęcimskie, Księstwo Zatorskie, Nowa Galicja, cyrkuł zamojski. Sienkiewicz był obywatelem Królestwa Polskiego, zatem należał do imperium i zaboru rosyjskiego, choć swoje mowy wygłaszał i w zaborze pruskim. Urodzony w Warszawie Witkacy również był obywatelem carskiej Rosji, ale jako dziecko przeniósł się z rodzicami do Zakopanego, tzn. zaboru austriackiego. Wstąpił do osobistej armii cara, mając nadzieję na utworzenie w niej polskiej formacji wojskowej, podobnie jak wielu Polaków, m.in. Władysław Anders, późniejszy generał dywizji Polskich Sił Zbrojnych, dowódca Armii Polskiej w ZSRR.

Słowa kluczowe: Jan Matejko, Henryk Sienkiewicz, Stanisław Ignacy Witkiewicz – Witkacy, patriotyzm, Polska, studenci Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

W okresie zaborów (1772–1795) walczone o Polskę pędzlem – Jan Matejko (1838–1893) i piórem – Henryk Sienkiewicz (1846–1916). Patriotyzm porucznika carskiej armii Stanisława Ignacego Witkiewicza (1885–1939) stanowi jakby tło dla tych dwóch wielkich twórców.

Postawa patriotyczna ówczesnych Polaków patriotów: malarzy, literatów, artystów była w dużym stopniu uzależniona od kontekstu geopolitycznego

ich życia, w tym przypadku zaborów i stylu organizacji życia poszczególnych zaborców. Matejko żył pod zaborem austriackim, do którego należały: Królestwo Galicji i Lodomerii, Księstwo Oświęcimskie, Księstwo Zatorskie, Nowa Galicja, cyrkuł zamojski. Sienkiewicz był obywatelem Królestwa Polskiego, zatem należał do imperium i zaboru rosyjskiego, choć swoje mowy wygłaszał i w zaborze pruskim. Urodzony w Warszawie Witkacy również był obywatelem carskiej Rosji, ale jako dziecko przeniósł się z rodzicami do Zakopanego, tzn. zaboru austriackiego. Wstąpił do osobistej armii cara, mając nadzieję na utworzenie w niej polskiej formacji wojskowej, podobnie jak wielu Polaków, m.in. Władysław Anders, późniejszy generał dywizji Polskich Sił Zbrojnych, dowódca Armii Polskiej w ZSRR.

Jakże wymowna jest zbieżność dat w życiorysie Witkacego: jego 137. rocznica urodzin przypada 24 lutego 2022 roku, w dniu inwazji Rosji na Ukrainę i być może rozpoczęcia trzeciej wojny światowej (sic!); popełnił samobójstwo na wieść o napaści Rosji na Polskę, tzn. rozpoczęcia drugiej wojny światowej; pochowany został 14 kwietnia 1988 roku, którego to dnia, od 2019 roku, Polacy obchodzą państwowe Święto Chrztu Polski.

Teologia jest nauką, co prawda w czasach nowożytnych zdezonizowaną, ale jednak – królową nauk. Autorka niniejszego opracowania, która jest doktorem teologii, poszukuje zrozumienia prawd objawionych w literaturze i sztuce oraz świecie wewnętrznym osoby ludzkiej jako „miejscach teologicznych”¹. Te miejsca to źródła argumentacji dla teologii².

Postawa patriotyczna wynika wprost ze świata wewnętrznego osoby ludzkiej, który jest również kształtowany przez kontekst historyczny, geograficzny i polityczny, jakim np. był okres zaborów trwający od 1772 do 1795 roku. Przez sto dwadzieścia trzy lata wielu Polaków marzyło o zmianie statusu narodu bez państwa, walcząc nie tylko bronią, ale również piórem i pędzlem. Matejko, Sienkiewicz – to patrioci tamtego czasu.

Jak w świetle ich postaw studenci oceniają decyzje Witkiewicza juniora? Ze względu na kontrowersje wokół tej postaci niniejszy artykuł ma formę narracji szkatułkowej, gdzie przypadek Witkacego pełni funkcję jakby tła (*background*) wobec dwóch pozostałych twórców, w celu ukazania, że postawa patriotyczna ówczesnych Polaków była uzależniona od kontekstu geopolitycznego. Ta część artykułu nosi tytuł: Krzysztof Dubiński o Witkacym – *background*.

¹ Por. W. Kawecki, *Teologia piękna. Poszukiwanie locus theologicus w kulturze współczesnej*, Poznań 2013.

² Różne są podziały miejsc teologicznych. Według Czesława Stanisława Bartnika dzielą się one na konstytutywne i podstawowe (Pismo Święte, Tradycja), deklaratywne (uchwały i decyzje soborowe, uroczyste orzeczenia papieskie, nauczanie kolegium biskupiego, nauka Ojców Kościoła, magisterium teologów, wiara Ludu Bożego), medialne (fakt istnienia Kościoła), pomocnicze (rozum) oraz bezpośrednie, subiektywne, najbliższe (świat wewnętrzny osoby ludzkiej). C.S. Bartnik, *Kościół Jezusa Chrystusa*, Wrocław 1982, s. 357–359.

Patriotyzmu nie należy jednak mylić z nacjonalizmem potępianym przez Kościół katolicki. Papież Benedykt XV³ potępił tę postawę w nocy pokojowej z 1 sierpnia 1917 roku, ostrzegając Europę „pchaną szaleństwem do samobójstwa” przed kontynuacją Wielkiej Wojny. Na jego prośby zdarzały się krótkotrwałe chwile rozejmu, np. z okazji świąt Bożego Narodzenia w 1914 roku.

Z kolei w orędziu do narodu polskiego z 15 października 1918 r. Benedykt XV pisał: „Wzeszła już marzenia jutrzeńka zmartwychwstania Polski. My najgorętsze składamy życzenia, aby Polska – odzyskawszy swoją pełną niezawisłość – mogła jak najrychlej w zespole państw zająć przynależne jej miejsce i dalej rozwijać swoją historię narodu cywilizowanego i chrześcijańskiego”. Na wiosnę 1918 roku wysłał do Polski ks. Achille Rattiego, późniejszego Piusa XI, który po odzyskaniu przez Polskę niepodległości został pierwszym nuncjuszem w odrodzonej Rzeczypospolitej⁴.

1. Wiara i rozum (*fides et ratio*) – perspektywa badawcza

Patriotyzm i wiara to wartości bliskie sobie, o czym świadczy hasło: Bóg – Honor – Ojczyzna. Tę triadę promuje katolickie szkolnictwo wyższe. W całym świecie jest ponad 1500 wyższych uczelni katolickich. Tylko sześć z nich to uniwersytety kościelne, m.in. Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie⁵. To pierwszy uniwersytet kościelny poza Rzymem. Został przekształcony 19 czerwca 2009 roku z Papieskiej Akademii Teologicznej⁶. To zatem polska uczelnia, jedna z dwóch na świecie uczelni katolickich i zarazem kościelnych⁷.

³ *Benedykt XV i wojna*, <http://www.idziemy.pl/spoleczenstwo/benedykt-xv-i-wojna/> [9.12.2019].

⁴ *Boże Narodzenie* [film], reż. i scen. Ch. Carion, prod. Francja [i in.] 2005, <https://www.youtube.com/watch?v=KRrr-CDXijs&feature=youtu.be> [13.12.2019]. Film wojenny z 2005 roku, oparty na autentycznym wydarzeniu z czasów I wojny światowej, tzw. rozejmie bożonarodzeniowym (ang. *Christmas truce*, niem. *Weihnachtsfrieden*) na froncie zachodnim w dniach Bożego Narodzenia 1914 roku w okolicach Ypres, między bratającymi się oddziałami alianckimi i niemieckimi. „Francuscy, brytyjscy oraz niemieccy żołnierze, bez wiedzy swych głównodowodzących decydują się zawiesić broń na czas Świąt Bożego Narodzenia”. *Boże Narodzenie*, <https://www.filmweb.pl/film/Bo%C5%BCe+Narodzenie-2005-204199> [10.12.2019]; „W niektórych miejscach rozejm trwał dłużej przeciągając się do 31 grudnia i Nowego Roku. Szkoci utrzymali rozejm aż do 3 stycznia” 1915 roku. *Rozejm bożonarodzeniowy*, https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Rozejm_bo%C5%BConarodzeniowy [10.12.2019].

⁵ Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, dalej: UPJPII w Krakowie.

⁶ Dwa lata później powstał jeszcze drugi tego rodzaju uniwersytet, w Madrycie – św. Damazego. Jak dotąd, są to jedyne dwa uniwersytety kościelne poza Rzymem, gdzie mieści się sześć placówek podlegających Stolicy Apostolskiej: Papieski Uniwersytet Gregoriański, Papieski Uniwersytet Laterański, Papieski Uniwersytet „Urbanianum”, Papieski Uniwersytet św. Tomasza z Akwinu, Papieski Uniwersytet Świętego Krzyża, Papieski Uniwersytet Antonianum. Z. Grocholewski, dz. cyt., przypis nr 2, s. 84.

⁷ Zob. Z. Grocholewski, *Lectio magistralis. Tożsamość wyższych uczelni kościelnych według św. Jana Pawła II* [w:] *Promotio doctoris honoris causa pontificiae Universitatis Cracoviensis*

Anonimowa ankieta z października 2019 roku została przeprowadzona wśród studentów UPJPII w Krakowie w dziesiątą rocznicę przekształcenia uczelni w uniwersytet papieski.

W artykule poszukiwano odpowiedzi na pytanie, jakie są postawy patriotyczne tej grupy respondentów. Ale ponieważ to w większości osoby wierzące, dlatego teza niniejszego artykułu brzmi: według młodych wierzących Polaków patriotyzm jest koniecznością.

Przyjęta perspektywa badawcza zakłada nie tylko wiedzę, ale i wiarę. Jan Paweł II podkreśla w swoim nauczaniu, że wiara i rozum (*fides et ratio*) to „dwa skrzydła, na których duch ludzki unosi się ku kontemplacji prawdy. Sam Bóg zaszczerpił w ludzkim sercu pragnienie poznania prawdy, którego ostatecznym celem jest poznanie Jego samego, aby człowiek – poznając Go i miłując – mógł dotrzeć także do pełnej prawdy o sobie”⁸.

Nie zawsze „drogi Polaków do niepodległości” motywowane były „wiarą katolicką” i nie zawsze „prowadziły najpierw do umocnienia wiary i odrodzenia moralnego, a następnie do pogłębienia świadomości narodowej”⁹ – jak piszą polscy biskupi w liście z okazji 100. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości.

Oceniając patriotyzm trzech wielkich Polaków przełomu XIX/XX wieku, należy spojrzeć na ich pracę i życiowe wybory, uwzględniając wiarę katolicką¹⁰, skoro zarówno Matejko, jak i Sienkiewicz, a także Witkacy byli ochrzczeni w Kościele katolickim. Wszyscy oni zawarli tam sakrament małżeństwa, chociaż ten trzeci nie wytrwał w wierności poślubionej kobiecie, gdyż najprawdopodobniej od początku narzeczeni – jak udowodniła autorka niniejszego artykułu w artykule pt. *622 upadki” Witkacego w listach do żony o żonach* – symulowali akt małżeński¹¹.

Ioannis Pauli II Eminentissimus cardinalis Zenon Grocholewski, Kraków [Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, 16.10.2019], s. 83–103 [zob. przypis nr 2].

⁸ Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio*. O relacjach między wiarą a rozumem (14 IX 1998).

⁹ KEP, [List do wiernych z 4.11.2018] *Wymodlona i wywalczona wolność* [378. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie] (14.03.2018).

¹⁰ Psalm 24 Starego Testamentu mówi: *Do Pana należy ziemia i wszystko, co ją napęlnia, świat cały i jego mieszkańcy*. Na podstawie Nowego Testamentu wiemy, że *nasza bowiem ojczyzna jest w niebie* (Flp 3, 20). Tamta ojczyzna jest tą „wieczną nagrodą”, która spotyka trudzących się o ojczyzny ziemskie, o doczesne ojcowizny. Oznacza to, że tzw. autonomia spraw ziemskich, ma służyć wyłącznie temu, żebyśmy się dobrze przygotowali do wieczności i osiągnęli prawdziwą ojczyznę. O tym mówi refren do dzisiejszego hymnu z jutrzni 8 listopada 2019 roku: *Pomóż nam widzieć we wschodzącym słońcu obraz światłości prawdziwej ojczyzny, którą znajdziemy na odległym brzegu pełnym pokoju*. Internetowa liturgia godzin. Piątek, 8 listopada 2019, III tydzień psalterza, XXXI tydzień Okresu Zwykłego, Jutrznia, https://breviarz.pl/xi_19/0811p/jutrznia.php3 [8.11.2019].

¹¹ Por. D. Narewska, „622 upadki” *Witkacego w listach do żony o żonach*, „Dydaktyka Polonistyczna” 2020, nr 6 (15), s. 110–132.

2. Matejko, Sienkiewicz i Witkacy – *aporie*

Aby lepiej zrozumieć postawiony problem, warto przedstawić pokrótce te trzy sylwetki pod kątem właściwych dla nich *aporii* – stanów bezradności, życiowych trudności.

Matejko „opowiadał” historię za pomocą pędzla. Historiozofia zawarta w jego obrazach ukazuje etapy schodzenia Polski do „grobu” i nadzieję jej zmartwychwstania. Gdyby natura obdarzyła go talentem publicysty, zamiast wielkich płócien trzymalibyśmy w ręku artykuły niosące nadzieję na niepodległość Polski. Nie był tylko artystą, nie był nim przede wszystkim. Jego talent został bowiem „użyty” do wyższych celów niż sztuka. Był bardziej apostołem zmartwychwstania Polski niż niejeden zakonnik w tamtych czasach. Dlatego sam siebie nie rozumiał, tzn. sprzeczności, które tkwiły w jego naturze. Może dlatego ostro wypowiadał się o nadchodzących z Zachodu bezmyślnych nurtach w sztuce, jak też na temat hołdującym tym nurtom polskim malarzom, co nie podobało się ówczesnej krakowskiej bohemie. Przez przeciwników swojego talentu postrzegany był jako „potężny dąb głuszący wątłe roślinki u swych stóp”, czy wręcz jako człowiek „zacofany artystycznie”¹². Na przykład „Przegląd Tygodniowy” pisał w 1884 roku, że jego stanowisko „chyli się do bezpowrotnego upadku” oraz że ma „fatalny wpływ” na swoich uczniów jako dyrektor Akademii Krakowskiej¹³.

Sienkiewicz z kolei „malował” historię chrześcijańskiej Polski i cywilizacji łacińskiej¹⁴ za pomocą słów i antycznych „kostiumów” literackich. Świadczy o tym chociażby analiza utworu religijnego powstałego na autobiograficznych motywach pt. *Pójdźmy za Nim!*, która pozwala odczytać tę osobistą nowelę również w kluczu zmartwychwstania Ojczyzny po latach zaborów, o ile... zostanie wskrzeszona w narodzie wiara w Jezusa Chrystusa. Nowela jest jakimś wewnętrznym rozliczeniem pisarza z samym sobą, ze swoją – paradoksalnie – niewiarą. To swoiste lustro do rachunku sumienia. „Bezbrzeżna rozpacz” targająca bowiem głównym bohaterem Corneliusiem Cinna, gdy uświadomił sobie – stojąc na Golgocie pod krzyżem – że „nie wezwał Nazarejczyka do swego domu...”. Skrucha tak potężna dotknęła go w obliczu umierającej Antei, że zawołał: „Gdziekolwiek nas wzywa – pójdźmy za Nim!”¹⁵. Dzieła Sienkiewicza pokrzepiały serca zwykłych obywateli, polityków i żołnierzy walczących na frontach pierwszej wojny światowej. W 1905 roku otrzymał Nobla za całokształt swojej twórczości, a szczególnie *Quo vadis*. Warta przypomnienia jest nie tylko jego wiara, którą dzielił się z czytelnikami, ale i uczynki. Przyznał ojcu Witkacego stypendium (imienia swojej pierwszej żony),

¹² H. Floryńska-Lalewicz, *Stanisław Witkiewicz. Pisarz*, <http://culture.pl/pl/tworca/stanislaw-witkiewicz> [11.03.2017].

¹³ M. Szybowska, *Jan Matejko wszystkim znany*, wyd. 7, Poznań 2016, s. 390.

¹⁴ Por. R. Sarah, *To my, ludzie, wyrzuciliśmy Boga z Europy*, rozm. przepr. J. Grabowski, „Niedziela. Tygodnik katolicki” z 8 grudnia 2019 roku, nr 49, s. 10–12.

¹⁵ H. Sienkiewicz, *Pójdźmy za Nim!*, red. L. Ludorowski, Lublin 2014, s. 38, 44.

o czym obdarowany nie wiedział; stanowiło podstawę jego utrzymania w ostatnich latach życia”¹⁶.

Stanisław Ignacy Witkiewicz to – według Alberta Chmielowskiego, późniejszego Brata Alberta – „nadzwyczajna osoba na wszystkie sposoby!”¹⁷. Późniejszy święty stwierdził to, oglądając pierwsze malarskie prace Witkacego. Tego kryptonimu po raz pierwszy użył w korespondencji z ojcem w 1912 roku, co było aktem odcięcia się od Stanisława Witkiewicza, artysty konserwatywnego. Świadczy o tym m.in. niszczenie z nim korespondencji. Próba studiów w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie czy decyzja o wstąpieniu do armii carskiej – świadczą o pragnieniu realizowania własnej drogi życiowej wbrew woli ojca. Jednak syn nasiąknął chcąc nie chcąc jego poglądami, które tenże utrwalił w publikacji pt. *Chrześcijaństwo i katechizm*. Witkiewicz senior skłonny był uznać „wszechmoc szatana”, która pokonała „wszechmoc boską”: „Szatan zepsuł dzieło Boga i Bóg go nie naprawił, lecz tak jakby to uczynił zrozwadzony człowiek – zepsuł go do reszty sam i takim zostawił”¹⁸. Witkacy „odziedziczył” *aporie* ojca względem wiary, który głosił, że „przed umysłem uczącego się religii otwiera się w tym miejscu przepaść, przepaść tym głębsza, im głębsza jest dobra wiara, z jaką człowiek chce poznać Boga, czcić Go i kochać”¹⁹. Być może Witkiewicz senior przeczuwał tajemnicę synowskiej duszy, skoro niepokoił się jego „kleryckimi” skłonnościami. Duchowe „męki” i „skrupuły” świadczą o walce wewnętrznej jego syna. Witkacy określał siebie mianem dekadenta i zagłuszał głos sumienia nieuporządkowanym stylem życia, które swój początek wzięło z „atmosfery życia pawłowskiego pułku”, gdzie miało miejsce „rozwydrzenie pijackie, orgie seksualne, całe *apres nous le déluge* [po nas, choćby potop], wielki rosyjski dekadentyzm”. Carska Rosja odcisnęła zatem „niezatarte piętno na wszystkich jego utworach”²⁰. Stąd z fotografii i autoportretów wyziera smutek ewangelicznego „bogatego młodzieńca” (por. Mt 19,16-22; Mk 10,17-22; Łk 18,18-23). Być może artystyczną błazenadą pokrywał rozpacz, że nie poszedł drogą powołania, np. tak jak Chmielowski, który został Bratem Albertem od ubogich. Wojenna trauma z lat 1916–1917 roku i udział w upadku starego porządku, który pogrąża się w rewolucyjnym chaosie i amoku – leżą u źródeł katastroficznej wizji świata Witkacego²¹. Ma ona wiele wspólnego z apokaliptyczną wizją św. Jana Ewangelisty. W tym sensie można tego artystę określić mianem cywilizacyjnego proroka i wizjonera. Odbiorcom jego sztuk stał się bliski jako człowiek cierpiący psychicznie, grzesznik borykający się z licznymi słabościami, samotny w świecie mocarzy wiary.

¹⁶ H. Floryńska-Lalewicz, *Stanisław Witkiewicz. Pisarz*, <http://culture.pl/pl/tworca/stanislaw-witkiewicz> [15.12.2019].

¹⁷ S. Witkiewicz, *Listy do syna*, oprac. B. Danek-Wojnowska, A. Micińska, Warszawa 1969, s. 337.

¹⁸ S. Witkiewicz, *Chrześcijaństwo i katechizm*, Warszawa 1960, s. 71, 70.

¹⁹ Tamże, s. 71.

²⁰ A. Żakiewicz, *Witkacy a Rosja*, <https://culture.pl/pl/artykul/witkacy-a-rosja> [14.12.2019].

²¹ K. Dubiński, *Wojna Witkacego, czyli kumbol w galifetach*, Warszawa 2015, s. 308.

3. Trzy etapy zaborów

W wyniku zaborów (1772–1795) Polska na sto dwadzieścia trzy lata zniknęła z mapy Europy. Odzyskanie przez Polaków ojczyzny w 1918 roku nastąpiło w wyniku korzystnego dla Polski rezultatu pierwszej wojny światowej (1914–1918). Wielka Wojna – jak ją określano – pochłonęła ponad 14 milionów ludzi. Co ciekawe, a zarazem smutne, aż dwie trzecie katolików uwikłanych zostało w ten globalny konflikt: 124 mln żołnierzy walczyło po stronie ententy, 64 mln po stronie państw centralnych. Łącznie uczestniczyły w niej 32 państwa zamieszkałe przez 1,5 mld ludności²². Jednak dla Polski klęska Niemiec i rozpad Austro-Węgier była korzystna.

Jednak Wielka Wojna stała się główną przyczyną wybuchu w carskiej Rosji Wielkiej Rewolucji Październikowej w 1917 roku, a więc rozprzestrzeniania się na całym świecie komunistycznej (bezbożnej) ideologii. W celnych słowach opisuje ten proces Franciszek Blachnicki w *Liście z Fatimy* z 27 stycznia 1982 roku – „szkicu metafizyki kłamstwa”, która doprowadziła do powstania sowieckiego modelu komunizmu w Związku Radzieckim. Określa ów system kłamstwa mianem teologicznym: „mistyczne ciało szatana”²³. Uważa, że „jego powstanie i rozwój zostały przepowiedziane dzieciom fatimskim przez Matkę Bożą. „To, co rozpoczęło się w Rosji, w 1917 roku, rozwinęło się w światową potęgę – mającą polityczną formę supermocarstwa, którego symbolem jest Kreml. Występując oficjalnie z programem nie tyle ateizmu, ile antyteizmu – ma wszystkie znamiona państwa Antychrysta. Wszystkie elementy komunistycznego mocarstwa, wszystko, co je określa i o nich stanowi, ma antychrześcijański charakter”²⁴.

Diagnoza Blachnickiego wpisuje się więc w walkę cywilizacji: taureńskiej z łaćską, według typologii Feliksa Konecznego (1862–1949), polskiego historiozofa²⁵, pogłębioną przez badania Franciszka Henryka Duchńskiego (1816–1893)²⁶.

²² Zob. np. dokument – miniserial telewizyjny trwający 4 godz. 20 min., przedstawia genezę wybuchu, przebieg i konsekwencje pierwszej wojny światowej. Zob. *Apokalipsa: I wojna światowa*. Odc. 1–5 [serial dokumentalny], prod. France Télévisions przy współud. Ideacom Belgia [i in.] 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=dZ425aurxVA> [13.12.2019].

²³ T.P. Terlikowski, *Biografia. Franciszek Blachnicki ksiądz który zmienił Polskę*, Kraków 2021, s. 482.

²⁴ Tamże, s. 483.

²⁵ Według Konecznego, wśród siedmiu cywilizacji łaćska jest najbardziej uduchowiona, a cywilizacja turańska (mongolska) to typ obozowy. Zob. np. F. Koneczny, *Obronić cywilizację łaćską!*, [red. P. Gondek], Lublin 2002; tenże, *O wielości cywilizacji*, Komorów [2000].

²⁶ Urodzony na terenie dzisiejszej Ukrainy polski szlachcic i etnograf Duchński badał rasową odrębność Rosjan i był twórcą teorii o turańskim charakterze narodu rosyjskiego. Głosił tezę o wielowiekowej cywilizacyjnej walce Polski i Rusi z „państwem moskiewskim”. Postulował oparcie unii polsko-litewsko-ruskiej na „słowiańskim fundamencie trzech narodów, co spotkało się z pewnym poparciem wśród liberalnej kijowskiej inteligencji. Ostrze federacji było wymierzone w Rosjan, którzy – zdaniem Duchńskiego – Słowianami nie byli”. *Polityka*. TT, *Cywilizacja turańska. Zdrajca Słowiańszczyzny* <https://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1965778,1,cywilizacja-turanskazdrajca-slowianszczyzny.read> [12.04.2022].

Witkacy napisał w *Niemytych duszach*²⁷, że jego pułk Lejbgwardii²⁸ jako pierwszy zaczął Wielką Rewolucję Rosyjską²⁹. Powróciwszy w czerwcu 1918 roku do Warszawy, „nigdy nie dał się namówić na żadne wynurzenia czy wspomnienia z tego okresu. Nie mówił dosłownie nic, nawet w żartach, nawet po wódce. Sądzę – uważa witkacolog, prof. Lech Sokół – że podczas rewolucji przeżył coś tak straszego, że nie był w stanie o tym rozmawiać. Jego lęk przed rządami bolszewików ujawnił się w ostatnich godzinach życia...”³⁰.

To „coś tak straszego” cały świat – dzięki mediom – zobaczył w 2022 roku, jakby na własne oczy ujrzał, co armia „bez Boga” może uczynić ludziom. Przykładem ludobójstwa są morderstwa i gwałty na ludności cywilnej wraz z rozpoczęciem inwazji Rosji na Ukrainę 24 lutego³¹.

17 września 1939 roku, gdy Armia Czerwona wkroczyła do Polski, wraz z Czesławą Oknińską, jego ostatnią towarzyszką życia, wybrali się do wsi Jezioro na Polesiu, znalazłszy miejsce pod rozłożystym dębem w pobliskim lesie. „Tam Witkacy rozpuścił w garnuszku z wodą tabletki luminalu, co wypila Czesława, on zaś zażył pastylki efedryny na pobudzenie krążenia krwi. Oknińska zasypiając widziała jeszcze, że Witkacy podcina sobie żyłką żyły, najpierw na przegubach rąk, potem na nogach, ale ponieważ krew nie płynęła, przeciął sobie też tętnicę na szyi. Czesławę po pewnym czasie znaleziono nieprzytomną.

²⁷ S.I. Witkiewicz, *Narkotyki – Niemyte dusze*, Warszawa 2016. Witkacy „proponuje społeczeństwu psychoanalizę jako narzędzie ocalenia przed nadciągającym kataklizmem. Uświadomiwszy rodakom polskie grzechy główne, chce ich od nich uwolnić, to znaczy «umyć» ich dusze. Pisze: «Ocknijcie się, palacze i pijacy, i inni narkomani, póki czas! Precz z nikotyną, alkoholem i wszelkimi <białymi obłędami>». [...] Pewne właściwości wrodzone narodowi polskiemu [...] wytworzyły z Polaków naród ludzi niezadowolonych ze swego losu, tzw. z rosyjska «nieudaczników», którzy jako jedyny ratunek przeciw niespełnionym ambicjom musieli widzieć w sztucznym napuszeniu się do nieosiągniętej realnie wielkości: pić, bić się i puszyć się do ostatecznych granic możliwości – to był jedyny ratunek na nieprzyjemny podświadomy pokład poczucia własnej małości”. PIW, *Stanisław Ignacy Witkiewicz. Narkotyki – Niemyte dusze*, <https://piw.pl/pl/narkotyki-niemyte-dusze> [12.04.2022]. Por. O. Zakolska, *Witkacego psychoanaliza narodu polskiego w „Niemytych duszach”* [w:] *Powinowactwa z epoki. Związki polskiej literatury modernizmu i międzywojnia z psychoanalizą*, red. P. Dybel, Kraków 2018, s. 285–303.

²⁸ Jak pisać? Lejbgwardia, Lejb Gwardia czy Lejb-gwardia. Zdaniem Krzysztofa Dubińskiego to „kwestia umowna”. Historycy wojskowości powszechnie stosują nazewnictwo użytkowe: Pawłowski Pułk, Pawłowski Pułk piechoty, Pawłowski Pułk Lejbgwardii oraz szerzej: pułki Lejbgwardii lub pułki lejbgwardyjskie (analogicznie – pułki lotnictwa lub lotnicze). K. Dubiński, *Witkacy w Lejbgwardii Pawłowskim Pułku piechoty. Problemy terminologiczne*, <https://witkacologia.eu/uzupelnienia/Dubinski/Lejbgwardia.html> [10.12.2019].

²⁹ *Pod koniec życia najważniejszą kobietą w życiu Witkacego była Oknińska*, <https://www.gazetaprawna.pl/amp/1105382,pod-koniec-zycia-najwazniejsza-kobieta-w-zyciu-witkacego-byla-okninska.html> [12.12.2019]. Zob. S.I. Witkiewicz, *Kronika życia i twórczości Stanisława Ignacego Witkiewicza*, oprac. J. Degler, A. Micińska, S. Okołowicz, T. Pawlak, Warszawa 2017.

³⁰ *Dzieje.pl*, A. Szwedowicz, *Prof. Sokół: nie słuchamy ostrzeżeń Witkacego*, <https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/prof-sokol-nie-sluchamy-ostrezen-witkacego> [12.04.2022].

³¹ Zob. np. *Prawo.pl*, P. Rojek-Socha, *Sędzia Dariusz Sielicki: Zbrodnie w Buczy kwalifikują się jako ludobójstwo*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/ludobojstwo-w-ukrainie-wywiad-z-sedzia-dariuszem-sielickim,514452.html> [12.04.2022].

Witkiewicz zmarł 18 września, a następnego dnia, pochowano go na małym prawosławnym cmentarzyku w Jeziorach³². W 1988 roku sprowadzono z Ukrainy jego prochy do Polski, zastając na płycie napis w języku polskim i ukraińskim: „Stanisław Ignacy Witkiewicz Witkacy wielki polski pisarz, artysta, prochy jego spoczęły 14 kwietnia 1988 roku na cmentarzu w Zakopanem”³³.

Nic więc dziwnego, że ideologia komunistyczna rodem z Rosji wraz z nazistowską rodem z hitlerowskich Niemiec w latach drugiej wojny światowej (1939–1945) doprowadziły do utraty wolności Polaków na kolejnych kilkadziesiąt lat, aż do owego pamiętnego roku 1989. Zakończenie drugiej wojny światowej w 1945 roku nie oznaczało bowiem odzyskania państwa polskiego w jego kształcie geopolitycznym z 1918 roku.

„Mimo wątpliwości, czy Polacy dobrze zagospodarują odzyskaną wolność, „Rok 1989” został uznany przez Jana Pawła II za tak znaczący przełom historyczno-religijny w Europie, że poświęcił mu cały rozdział encykliki *Centesimus Annus*³⁴. Rok ten stanowi wyraźną cezurę dzielącą historię krajów Europy Środkowo-Wschodniej na czasy totalitarnego zniewolenia i demokratycznej wolności”³⁵. Polska powróciła do wolnego świata, wyrwała się z niewoli zaborców i okupantów oraz wrogich ideologii. Dopiero 1989 rok przybliżył Polaków do pełnej niepodległości, którą nadal z trudem osiągamy w systemie demokratycznym. Wolność to bowiem wartość, która wymaga nieustannego zdobywania.

Troska o ziemską ojczyznę jest sposobem uczenia się troski o tę wieczną, gdzie jest „mieszkań wiele” (J 14, 2) – o czym zapewnia Jezus Chrystus na kartach Ewangelii. To tam, w królestwie niebieskim, mamy zagwarantowane przez Stwórcę stałe miejsce”, którego ludy i narody w ziemskiej rzeczywistości nie doświadczają w sposób ciągły, o czym świadczą właśnie sto dwadzieścia trzy lata nieistnienia Polski na mapie Europy. Okupantami okazały się państwa sąsiedzkie: Prusy, Austria i Rosja, które germanizowały i rusyfikowały Polaków. Dramat narodu polskiego doskonale ukazują dane liczbowe:

ROK ROZBIORU POLSKI	ETAPY ROZBIORU POLSKI	ZABÓR TERYTORIUM POLSKI	RAZEM
1772	Pierwszy rozbiór Polski ³⁶	Prusy zagarnęły 36 300 km kw. obszaru, 580 000 mieszkańców Austria 81 900 km kw. obszaru, 2 650 000 mieszkańców Rosja 93 000 km kw. obszaru, 1 300 000 mieszkańców	211 200 km kw. obszaru, 4 530 000 mieszkańców

³² Pod koniec życia...; zob. S.I. Witkiewicz, *Kronika życia i twórczości...*

³³ Instytut Witkacego [Warszawa 1995], *Maciej Witkiewicz. Z maszynopisu do druku podali Kapsyda Kobro-Okołowicz i Przemysław Pawlak*, <http://witkacy.eu/wp/wokol-grobow-witkacego/> [13.04.2022].

³⁴ Jan Paweł II, Encyklika... w setną rocznicę encykliki *Rerum novarum*, *Centesimus Annus* (1 V 1991).

³⁵ D. Narewska, *Karola Wojtyły wizja dziennikarstwa (1949–1978)*, Warszawa 2013, s. 90–91.

³⁶ H. Samsonowicz, *Historia Polski do roku 1795*, wyd. 4 popr. i uzup., Warszawa 1985, s. 241–243.

1793	Drugi rozbiór Polski ³⁷	<u>Prusy</u> 57 100 km kw. obszaru, powyżej 1 000 000 mieszkańców <u>Rosja</u> 250 200 km kw. obszaru, powyżej 3 000 000 mieszkańców	211 200 km kw. obszaru, 4 530 000 mieszkańców
1795	Trzeci rozbiór Polski ³⁸	<u>Prusy</u> 48 000 km kw. obszaru, około 1 000 000 mieszkańców <u>Austria</u> 47 000 km kw. obszaru, około 1 500 000 mieszkańców <u>Rosja</u> 120 000 km kw. obszaru, około 1 200 000 mieszkańców	15 000 km kw. obszaru, około 3 700 000 mieszkańców

Jak wynika z powyższej tabeli, poszczególni zaborcy zagarnęli następujące polskie terytoria wraz z ludnością: Prusy – 141 400 km kw. obszaru i 2 600 000 mieszkańców; Austria – 128 900 km kw. obszaru i 4 200 000 mieszkańców; Rosja – 463 200 km kw. obszaru i 5 400 000 mieszkańców³⁹. Łącznie Polska straciła w wyniku zaborów 733 500 km kw. obszaru, wraz z 12 200 000 polskich obywateli.

Kamil Janicki podaje, że Polska u szczytu swojej potęgi (1619 rok) miała aż 990 000 km kw., a to prawie powołowa Polski przedrozbiorowej, z której nic nie zostało na mapie Europy aż do roku 1918.

Obecnie Polska liczy 313 000 km kw i jest o 68 proc. mniejsza od szczytowego obszaru Rzeczypospolitej Obojga Narodów – Polski i Litwy. Oznacza to, że *de facto* z wieku na wiek zmniejszała się jej powierzchnia⁴⁰.

4. Krzysztof Dubiński o Witkacym – *background*

Matejko i Sienkiewicz pędzlem i piórem ukazywali dzieje narodu nieistniejącego na mapie Europy aż do 1918 roku. Patriotyzm Witkacego cechowało pragnienie walki przeciwko Niemcom⁴¹. W pierwszej wojnie światowej (1914–1918) Polacy brali bowiem udział po różnych stronach konfliktu, u boku mocarstw państw centralnych, Rosji lub Francji, pod hasłem polskiej niepodległości. W przeciwieństwie do bardzo antyrosyjskiego nastawienia dominującego na terenie Królestwa i Galicji, nastroje wśród Polaków zamieszkujących w Rosji były mniej radykalne, a czasem nawet mocno serwilistyczne. Za dobrą monetę przyjęta została wśród

³⁷ Tamże, s. 266–276.

³⁸ Tamże, s. 272.

³⁹ N. Davies, *Boże igrzysko. Historia Polski*, t. 1, wyd. 2 poszerz., tł. E. Tabakowska – przekł. autoryz., Kraków 1990, s. 475–506.

⁴⁰ Zob. Wielka Historia. K. Janicki, *Największa powierzchnia Polski w historii. Kiedy i ile kilometrów kwadratowych?* <https://wielkahistoria.pl/najwieksza-powierzchnia-polski-w-historii-kiedy-i-ile-kilometrow-kwadratowych/> [17.01.2022].

⁴¹ *Witkacy pali się do walki z Niemcami*, <https://podroznicy.com/pl/witkacy/382/witkacy-pali-sie-do-walki-z-niemcami.htm> [11.12.2019]; *Witkacy w Petersburgu i armii carskiej*, <https://podroznicy.com/pl/witkacy/381/witkacy-w-petersburgu-i-armii-carskiej.htm> [11.12.2019].

nich deklaracja Mikołaja II o stworzeniu polskiej siły zbrojnej, w czym Polacy upatrywali ważny krok w stronę odzyskania narodowej wolności⁴².

W jednej z najkrwawszych bitew Wielkiej Wojny nad ukraińską rzeką Stochod (7–10 lipca 1916 roku) Witkacy mógł prawdopodobnie walczyć z żołnierzami Legionów Polskich, a więc przeciwko wujowi „Ziukowi” – Józefowi Piłsudskiemu⁴³. Zdania badaczy są w tym względzie podzielone⁴⁴. Tam też został kontuzjowany, największego uszczerbku doznając w psychice: szok, urazowa nerwica i depresja. Za udział w bitwie otrzymał awans na porucznika oraz odznaczenie – Order św. Anny IV klasy.

Porucznik Witkacy nie wrócił już na front, z koszar obserwował, jak w Petersburgu narastają rewolucyjne nastroje. To w jego pułku w lutym 1917 roku wybuchła pierwsza rewolta⁴⁵. Po abdykacji ostatniego cara odrzucono monarszy przedrostek „Lejb” i pozostała już tylko – Gwardia⁴⁶. W kwietniu 1917 roku

⁴² K. Dubiński, *Wojna Witkacego...*, s. 300.

⁴³ Wojenna konfrontacja mocarstw zaborczych (Prus, Rosji, Austrii) stała się okazją dla Józefa Piłsudskiego do wskrzeszenia myśli o zmartwychwstaniu Polski. Z jego inicjatywy w Galicji powstały paramilitarne organizacje ochotnicze (Strzelec). Legiony Polskie – formacje ochotnicze podjęły walkę zbrojną. „Na przełomie lipca i sierpnia 1914 roku – organizowani od czterech lat za zgodą austro-węgierskich władz wojskowych – strzelcy mieli się przekształcić w awangardę polskiego wojska, które po wkroczeniu na teren zaboru rosyjskiego wywoła tam narodowe powstanie”. Tak się jednak nie stało, gdyż „związek z państwami centralnymi w tym właśnie czasie, zwłaszcza po rewolucji lutowej 1917 r. w Rosji, rozluźnił się”. Próba przekształcenia formacji legionowych w Polską Siłę Zbrojną (PSZ) pod dowództwem niemieckiego generała zakończyła się tzw. kryzysem przysięgowym w lipcu 1917 roku. „Piłsudski zaprotestował przeciw składaniu przysięgi przez legionistów z zaboru rosyjskiego na sojusz z Niemcami i Austro-Węgrami oraz podporządkowaniu Polskich Sił Zbrojnych niemieckiemu dowódcy. Większość oficerów i żołnierzy I i III Brygady odmówiła złożenia przysięgi lub (w przypadku poddanych austriackich) składała podania o przeniesienie wprost do jednostek austriackich. Komendy i pułki obu Brygad zostały rozwiązane. Oficerowie internowani w Beniaminowie, żołnierze w Szczypiornie. Oni i Piłsudski, internowany w Magdeburgu wraz z Kazimierzem Sosnkowskim...”. A. Nowak, *Legiony polskie w I wojnie światowej – Muzeum Historii Polski*, <http://muzhp.pl/pl/c/1417/legiony-polskie-w-i-wojnie-swiatowej>, [12.12.2019].

⁴⁴ Bitwa pod Stochodem – jak podaje prof. dr hab. Tomasz Gąsowski – odbyła się z udziałem żołnierzy Legionów Polskich walczących po stronie austriackiego frontu broniącego się przed natarciem Rosjan, którym „udało się wprawdzie przełamać front, ale luka została szybko zamknięta przez legionistów”. T. Gąsowski, *Bitwa nad Stochodem (7–10 lipca 1916)*, <https://twojahistoria.pl/encyklopedia/leksykon-bitew/bitwa-nad-stochodem-7-10-lipca-1916/> [9.12.2019]. Krzysztof Dubiński „obala legendy i mity, które narosły wokół pobytu Witkacego w Rosji. Między innymi ten, że bitwa, w której brał udział, była bratobójcza, bo po stronie przeciwnej walczyły polskie legiony. Obala także hipotezę, że podczas rewolucji Witkacy pełnił funkcję komisarza politycznego”. K. Cieślak, *Rewolucyjny amok. Recenzja książki: Krzysztof Dubiński, „Wojna Witkacego, czyli kumbol w galifetach”*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/ksiazki/1647334,1,recenzja-ksiazki-krzysztof-dubinski-wojna-witkacego-czyli-kumbol-w-galifetach.read> [10.12.2019]. Wbrew plotkom Witkacy nie znalazł się też wśród delegatów żołnierskich do Piotrogradzkiej Rady. *Pod koniec życia....* Zob. S.I. Witkiewicz, *Kronika życia i twórczości....*

⁴⁵ K. Dubiński, *Wojna Witkacego...*, s. 308.

⁴⁶ *Pod koniec życia....* Zob. S.I. Witkiewicz, *Kronika życia i twórczości....*

bojówki zbrojne bolszewików nazywano Czerwoną Gwardią⁴⁷. Zbuntowana armia znalazła się w stanie rozkładu, wielu oficerów padło ofiarą samosądów. Witkacego żołnierze oszczędzili, co tłumaczył następująco: „nie biłem po mordzie, nie wymyślałem po *matiuszkie* i karałem względnie słabo”. Po latach pisał, że obserwował rewolucję „jak z łoży”, z dystansu, nie angażując się po żadnej ze stron⁴⁸.

Co ciekawe, „po rozwiązaniu rosyjskiej armii w 1918 roku i utworzeniu nowej Armii Czerwonej bolszewicy utrzymali w niej doborowe jednostki Gwardii. Pozostają one także w siłach zbrojnych dzisiejszej Rosji”⁴⁹.

Wstąpienie Witkacego do osobistej gwardii cara – Lejbgwardii sprawiło, że był naocznym świadkiem upadku „starego porządku” – obalenia caratu i powstania „nowego” – nadchodzącej władzy ludu. Po Rewolucji Październikowej, w połowie listopada 1917 roku, Witkacy definitywnie „rozstał się z armią rosyjską, oddając się do dyspozycji Naczelnego Polskiego Komitetu Wojskowego”⁵⁰.

„W stosunkowo dobrze udokumentowanej biografii Witkacego jest okres, o którym dotąd wiadomo było niezwykle mało. To czas pierwszej wojny światowej, kiedy Witkacy walczył na froncie jako żołnierz rosyjskiej armii, a potem znalazł się w centrum rozlewającej się po kraju rewolucji”⁵¹.

Krzysztof Dubiński, dziennikarz i pisarz, pracował ponad cztery lata nad odtworzeniem wojskowej biografii Witkacego⁵². Trafił na dokumenty, szukając śladów swojego dziadka, który służył w carskiej armii. Dotarł także do archiwaliów białej emigracji rosyjskiej. To pozwoliło mu zweryfikować legendy i mity, które narosły wokół pobytu Witkacego w Rosji

Rosyjskie piśmiennictwo emigracyjne dostarczyło mu głównego materiału do książki pt. *Wojna Witkacego, czyli kumbol w galifetach*. Dotarł do zbioru publikacji, czasopism, broszur i książek wydawanych na Zachodzie przez rosyjskich białogwardyjskich emigrantów po Wielkiej Wojnie. „W większości były to niskonakładowe materiały, trudnodostępne przez całe dziesięciolecie. Postępy digitalizacji – zwłaszcza w amerykańskich bibliotekach uniwersyteckich – sprawiły, że do powszechnego obiegu trafiły zbiory takich druków. Wśród nich prawdziwą

⁴⁷ K. Dubiński, *Witkacy w Lejbgwardii Pawłowskim Pułku piechoty. Problemy terminologiczne*, <https://witkacologia.eu/uzupelnienia/Dubinski/Lejbgwardia.html> [10.12.2019].

⁴⁸ *Pod koniec życia...*, dz. cyt.; Zob. S. I. Witkiewicz *Kronika życia i twórczości...*, dz. cyt.

⁴⁹ K. Dubiński, *Witkacy w Lejbgwardii Pawłowskim Pułku piechoty. Problemy terminologiczne*, <https://witkacologia.eu/uzupelnienia/Dubinski/Lejbgwardia.html> [10.12.2019].

⁵⁰ A. Żakiewicz *Witkacy a Rosja*, <https://culture.pl/pl/artukul/witkacy-a-rosja> [14.12.2019].

⁵¹ *Pod koniec życia najważniejszą kobietą w życiu Witkacego była Oknińska*, <https://www.gazetaprawna.pl/amp/1105382,pod-koniec-zycia-najwazniejsza-kobieta-w-zyciu-witkacego-byla-okninska.html> [12.12.2019]. Zob. *Kronika życia i twórczości Stanisława Ignacego Witkiewicza*, oprac. J. Degler, A. Micińska, S. Okołowicz, T. Pawlak, Warszawa 2017.

⁵² Krzysztof Dubiński w latach 1988/1989 przygotowywał polityczne rozmowy w Magdalence, był sekretarzem obrad Okrągłego Stołu. Autor kilkunastu książek i opracowań o najnowszej historii Polski oraz kilkuset publikacji prasowych. Ostatnio wydał m.in. *Polski Okrągły Stół. Od dyktatury do demokracji* (2011, wyd. w jęz. arabskim), *Andrzej Woyciechowski: moje radio Zet* (2013), *Jaruzelski. General przegranej sprawy* (2014).

skarbnicę wiedzy wojskowo-historycznej stanowi miesięcznik „Wojskowa Przeszłość” wydawany w Paryżu w latach 1952–1975⁵³.

Z kolei w Moskiewskim Archiwum Wojskowo-Historycznym zachowała się teczka z dokumentami przebiegu służby wojskowej Witkacego, której zawartość znana jest już od blisko trzydziestu lat. Jako pierwsza dotarła do tego źródła Tatiana Dorofiejewa, studentka Uniwersytetu Warszawskiego, która w 1976 roku pod kierunkiem prof. Romana Taborskiego napisała pracę magisterską pod tytułem *Pobył Stanisława Ignacego Witkiewicza w Rosji i wpływ tego okresu na jego twórczość*. Wykorzystała ona jednak w swej pracy tylko fragmenty dokumentów potrzebne bezpośrednio do jej celów. Moskiewskie archiwum udało się też spenetrować dwóm dziennikarzom, Dubińskiemu i Andrzejowi Gassowi.

Pod koniec lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku odnaleziono w Centralnym Archiwum Wojskowym w Rembertowie akta personalne porucznika Stanisława Ignacego Witkiewicza, „wśród których znajdowały się rosyjskie dokumenty wojskowe opisujące przebieg jego służby w carskiej armii”. Opublikowano je w 1987 roku na łamach dwumiesięcznika „Sztuka”, a rok później powstał „spis dokumentów dotyczących Witkacego przechowywanych w Archiwum Wojskowo-Historycznym w Moskwie”. Odtąd kalendarium służby wojskowej Witkacego weszło do obiegu naukowego⁵⁴.

Najbardziej jednak kompetentne badania przeprowadziła w tym zakresie Natalia Jakubowa z Moskwy, która przedstawiła ich wyniki na sesji poświęconej Stanisławowi Ignacemu Witkiewiczowi we wrześniu 1994 roku w Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, które posiada największą kolekcję prac Witkacego⁵⁵.

Dubiński, który dokonał powyższego odkrycia, uważa, że „służba Witkacego w carskiej armii to jeden z najbardziej zagadkowych okresów w jego życiu. Młodego artystę, rozbitego psychicznie po samobójstwie narzeczonej⁵⁶, zaprosił

⁵³ K. Dubiński, *Witkacy był dobrym żołnierzem*, rozm. przepr. T. Leszkowicz, <https://histmag.org/witkacy-był-dobrym-zolnierzem-12564><https://histmag.org/witkacy-był-dobrym-zolnierzem-12564> [10.12.2019].

⁵⁴ K. Dubiński, *Witkacy był dobrym żołnierzem*, rozm. przepr. T. Leszkowicz, <https://histmag.org/witkacy-był-dobrym-zolnierzem-12564><https://histmag.org/witkacy-był-dobrym-zolnierzem-12564> [10.12.2019].

⁵⁵ A. Żakiewicz, *Witkacy a Rosja...*

⁵⁶ Witkacy niejako „szukał” śmierci, by zapomnieć o tym, co wydarzyło się w Zakopanem. Stefan Okołowicz „pisze o związku, który zaciążył na całym życiu uczuciowym Witkacego – narzeczeństwie z Jadwigą Janczewską, młodą dziewczyną, która w 1912 roku przyjechała do Zakopanego dla poratowania zdrowia i zamieszkała w pensjonacie prowadzonym przez matkę Witkacego. Chciał się z Jadwigą żenić, ale równocześnie zadreślał dziewczynę swoimi obawami, że nie udźwignie odpowiedzialności za rodzinę, a stały związek oznacza dla niego śmierć artystyczną. Wciąż się kłócili, rozstawali i wracali do siebie. W lutym 1914 roku, po kolejnej kłótni, być może scenie zazdrości o Karola Szymanowskiego, którą Witkacy urządził narzeczonej, Janczewska wynajęła dorożkę, pojechała do Doliny Kościeliskiej i tam odebrała sobie życie strzałem z pistoletu. Sekcja zwłok wykazała, że młoda kobieta spodziewała się dziecka. Witkacy był zdruzgotany jej samobójstwem i do końca życia nie otrząsnął się z poczucia winy”. Po samobójstwie narzeczonej artysta przeżył kilkumiesięczny okres załamania psychicznego, na które lekarstwem miała być

na wyprawę do Australii jego przyjaciel Bronisław Malinowski. Tam zastała ich informacja o wybuchu pierwszej wojny światowej.

Witkacy przedostał się do Petersburga, gdzie wstąpił do słynnej Lejbgwardii Pawłowskiego Pułku, który zaliczany był do tzw. Starej Gwardii. Miał długą i bogatą tradycję bojową datującą się jeszcze od czasów panowania Piotra I. Słynął nie tylko ze znakomitego wykszolenia, ale także z ambicji literacko-artystycznych jego oficerów. Izmańlowcy niezwykle aktywnie uczestniczyli w życiu kulturalnym stolicy, starali się uchodzić za prawdziwych znawców teatru i muzyki. W innych pułkach przypinano im nie bez zazdrości złośliwą łatkę „literatów”, bo prezentowali swoje próby pisarskie w wydawanych własnym sumptem almanachach. Słowem, pułk dbał, aby otaczała go nie tylko wyjątkowa aura militarna, ale także duchowa. [...]. Od pierwszych tygodni wojny do rosyjskich biur mobilizacyjnych zgłaszały się setki Polaków żyjących w carskim imperium. Większość z nich podlegała obowiązkowi wojskowemu, ale też wielu zgłaszało się na ochotnika, a przydział do dobrego lejbgwardyjskiego pułku traktowano jak los wygrany na mobilizacyjnej loterii⁵⁷.

W Rosji sowieckiej – podkreśla Dubiński – Lejbgwardia była „synonimem wrogości klasowej i opisywanie jej nie było mile widziane. Wprawdzie po upadku ZSRR zaczęły się pojawiać coraz liczniejsze prace opisujące armię carską, ale długo nie było np. naukowej monografii poświęconej tej formacji. Dopiero w 2009 roku ukazała się w Moskwie znakomicie udokumentowana historia Lejbgwardii imperatorskiej Rosji praca Rudolfa Niezwieckiego⁵⁸.

Artyści traktowali udział w Wielkiej Wojnie jako „naturalny, patriotyczny obowiązek”. Witkacy był tak jak i inni rosyjscy artyści z Lejbgwardii „dobrym żołnierzem” – uważa Krzysztof Dubiński. „Wszyscy oni wyruszając na wojnę zdawali się nie widzieć w swojej postawie żadnej sprzeczności pomiędzy artystyczną i intelektualną twórczością, a obowiązkiem i potrzebą walki. I wszyscy jakoś w brutalnych, a nieraz wręcz okrutnych wojskowych i frontowych realiach musieli się odnaleźć. Trzeba powiedzieć, że w większości potrafili to uczynić⁵⁹.”

Witkacy przyjechał do Petersburga z jasnym i konkretnym postanowieniem. Nie tylko zdecydował się na służbę w Lejbgwardii, a nie w zwykłym wojsku, lecz miał już nawet upatrzony konkretny pułk. Następnego dnia po przyjeździe stawił się w biurze mobilizacyjnym garnizonu petersburskiego. „Podałem prośbę do ministra wojny o przyjęcie mnie do Izmańłowskiego Pułku Gwardii” – pisał do Bronisława Malinowskiego⁶⁰.

podróż do Australii. Przyjaciel z lat młodzieńczych, Bronisław Malinowski, który wybierał się na konferencję antropologów w Melbourne, zaproponował Witkacemu wyjazd w charakterze dokumentalisty. Wyruszyli w połowie czerwca zatrzymując się po drodze na Cejlonie. Wspólna podróż została jednak wkrótce przerwana wiadomością o wybuchu I wojny światowej. Artysta zdecydował się na powrót do Europy”. A. Żakiewicz, *Witkacy a Rosja...*

⁵⁷ K. Dubiński, *Wojna Witkacego...*, s. 300.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Tamże, s. 301.

Tymczasem „dla Stanisława Witkiewicza, ojca Witkacego, opowiedzenie się syna po stronie carskiej Rosji musiało być osobistym dramatem. Był zdecydowanym zwolennikiem opcji antyrosyjskiej, wspierał akcję patriotyczną w Galicji i przyjaźnił się z Józefem Piłsudskim, którego w listach do syna nazywał ciepło „wujkiem Ziukiem”, a z którym Witkiewiczowie byli spokrewnieni”⁶¹.

Z okresu petersburskiego znane są listy Witkacego pisane do przyjaciela, Bronisława Malinowskiego⁶² oraz list Anieli Jałowieckiej, ciotki Witkacego do jego matki komentujące początki jego pobytu w Petersburgu⁶³. Witkacy pojawia się też incydentalnie w publikowanych wspomnieniach kilku osób, które w tym czasie się z nim zetknęły – Heleny Duninówny, Jarosława Iwaszkiewicza, Jarosława Micińskiego i trzynastoletniej wówczas Zofii Stulgińskiej⁶⁴.

Joanna Siedlecka w książce pt. *Mahatma Witkacy* zdążyła jeszcze spisać opowieści krewnych Witkiewiczów pamiętających „jak wielkie emocje wzbudził w rodzinie życiowy wybór Witkacego i jak stał się on na wiele lat ustawicznie tłącym się zarzewiem wewnątrzrodzinnych animozji i pretensji. Aniela Ehrenfeucht, matematyczka i kuzynka Witkacego, młodsza od niego o lat 20, uważała, że wybrał on Rosję na złość ojcu, a za resztę winę ponosić mieli petersburscy krewni. Chciał też na pewno zranić swą decyzją nastawionego antycarsko ojca, z którym był w konflikcie z wielu powodów. Ale mówiono też, że ogromny wpływ mieli wtedy na niego wujostwo Jałowieccy, a jeszcze większy – ich energiczna córeczka Ada oraz jej mąż, Władysław Żukowski. To oni go do Lejbgwardii wepchnęli, zapakowali, a w każdym razie, szalenie się do tego przyczynili! Gdyby nie oni, nigdy by się tam nie znalazł!”⁶⁵. Może uratowali mu życie, bo „jako zwykły żołdat poszedłby zaraz na front i zginął nie wiadomo gdzie”⁶⁶.

Wizerunek Lejbgwardii w opisie Dubińskiego brzmi następująco: „Osobista armia cara była w ramach rosyjskich sił zbrojnych odrębną formacją – Lejbgwardią, jak np. Wojska Lotnicze. Nazwy własne pułków w terminologii rosyjskiej rozpoczynały się od określenia formacji czyli np. Lejbgwardii Pawłowski Pułk piechoty czy Lejbgwardii Atamański Pułk kawalerii. Często stosowano skrót LG (lub L-G) Pawłowski Pułk. [...] Pawłowski Pułk piechoty był pułkiem liniowym czyli przeznaczonym do walki na froncie. Podczas wojny dla każdego z pułków

⁶¹ K. Dubiński, dz. cyt., s. 298.

⁶² S.I. Witkiewicz, *Listy do Bronisława Malinowskiego*, wstępem opatrzył E.C. Martinek, Warszawa 1981, s. 102.

⁶³ List w języku francuskim zachowany w papierach po Marii Witkiewiczównie, opublikowany wraz z polskim przekładem jako Aneks do: S. Witkiewicz, *Listy do syna*, oprac. B. Danek-Wojnowska i A. Micińska, Warszawa 1969, s. 640–641.

⁶⁴ H. Duninówna, *Ci, których znalazłam*, Warszawa 1957, s. 222–235; J. Iwaszkiewicz, *Petersburg*, wyd. 2, Warszawa 1977, s. 55–61; J. Miciński, *Barwy do kwadratu. (Moskiewskie wspomnienia o Witkacym)*, „Współczesność” 1965, nr 7–8, s. 5; Z. Stulgińska, *Gruszki na wierzbie*, Warszawa 1972, s. 97, 396, 7; A. Żakiewicz, *Witkacy a Rosja*, <https://culture.pl/pl/artykul/witkacy-a-rosja> [14.12.2019].

⁶⁵ K. Dubiński, *Wojna Witkacego...*, s. 303.

⁶⁶ K. Dubiński, dz. cyt.

organizowany był na zapleczu batalion rezerw, w którym szkolono rekrutów oraz wysyłano tam żołnierzy pułku liniowego na okresowy odpoczynek lub rekonwalescencję. Dla liniowego Pawłowskiego Pułku zorganizowano w Petersburgu taki odrębny batalion. Nosił nazwę Zapasowy Batalion Pawłowskiego Pułku lejbgwardii. W pułkach lejbgwardii służyli lejbgwardziści lub oficerowie lejbgwardii (jak lotnicy lub oficerowie lotnictwa). Ale nie każdy oficer służący w lejbgwardyjskim pułku należał do korpusu oficerów lejbgwardii tak, jak nie każdy oficer lotnictwa należał do kadrowego korpusu oficerów lotnictwa. Witkacy służąc w lejbgwardyjskim pułku pozostawał przez wiele miesięcy oficerem kadrowo przypisanym do korpusu oficerów piechoty. Dopiero tuż przed bitwą nad Stochodem na wniosek gen. Zankiewicza przyjęty został do korpusu oficerów lejbgwardii, czyli zaliczony został w poczet lejbgwardii Pawłowskiego Pułku⁶⁷.

W eseju pt. *Stanisław Ignacy Witkiewicz w Lejbgwardii Pawłowskiego Pułku* Dubiński pisze, że Witkacy wstąpił do armii rosyjskiej, jak wielu innych. Na przykład Władysław Anders⁶⁸, późniejszy generał dywizji Polskich Sił Zbrojnych, dowódca Armii Polskiej w ZSRR, który w 1913 roku rozpoczął służbę w armii rosyjskiego zaborcy. On również przekonany został obietnicami cara, że możliwe będzie utworzenie w ramach rosyjskiego wojska polskich jednostek narodowych. Tymczasem został przyjęty do elitarnego Pawłowskiego Pułku Lejbgwardii⁶⁹.

Witkacy „już w lecie 1916 roku trafił na front – jego jednostka wzięła udział w wielkiej bitwie z Niemcami nad rzeką Stochod, która wije się wśród bagien Wołynia. Była to jedna z największych i najkrwawszych bitew pierwszej wojny światowej. Dowódcą Rosjan był generał znany z alkoholizmu, a bodaj jedyne precyzyjne rozkazy, jakie wydawał podczas bitwy, dotyczyły dostarczenia mu wódki. Tymczasem żołnierze wpadli w niemiecki kocioł i zostali zmasakrowani. Pułk Witkacego wchodząc do walki, liczył 4 tys. żołnierzy, po bitwie zostało ich zaledwie około 800. Witkacy razem z innymi deptał po trupach, żeby wydostać się z bagien pod ogniem broni maszynowej. Został ranny, ale też został odznaczony orderem św. Anny za odwagę. Bitwę nad Stochodem, jak wielu jej uczestników, wspominał jako największy koszmar swego życia”⁷⁰.

Jeden z żołnierzy walczących nad Stochodem pod dowództwem por. Witkiewicza napisał wiersz, który bardzo szybko stał się popularny w zbuntowanych

⁶⁷ K. Dubiński, *Witkacy w Lejbgwardii Pawłowskim Pułku piechoty. Problemy terminologiczne*, <https://witkacologia.eu/uzupelnienia/Dubinski/Lejbgwardia.html> [10.12.2019].

⁶⁸ Większość mobilizowanych młodych Polaków to byli tzw. jednoroczni ochotnicy, czyli absolwenci szkół średnich lub wyższych, którzy po ukończeniu nauki odbyli roczną służbę wojskową. Taki status miał „rosyjski poddany” Władysław Anders. Po ukończeniu trzyletnich studiów na Politechnice Ryskiej w 1910 roku zgłosił się ochotniczo do wojska, a po rocznej służbie w 3. Noworosyjskim Pułku Dragonów stacjonującym w Kownie zdał egzamin oficerski i przeniesiony został do rezerwy. W następnym roku odbył jeszcze trzymiesięczne ćwiczenia rezerwy w pułku huzarów w Rydze. Po wybuchu wojny został zmobilizowany i poszedł na wojnę ze swoim macierzystym pułkiem dragonów. K. Dubiński, *Wojna Witkacego...*, s. 301.

⁶⁹ *Pod koniec życia....* Zob. S.I. Witkiewicz *Kronika życia i twórczości....*

⁷⁰ *Pod koniec życia....* Zob. S.I. Witkiewicz *Kronika życia i twórczości....*

petersburskich batalionach: „Bracia Pawłowcy, wiaro stara, wolność nam świta, rwie do przodu! Byliśmy lejbgwardią cara, będziemy gwardią narodu!”⁷¹.

Sądząc jednak po datach portretów i kompozycji zachowanych z okresu petersburskiego⁷², wszystkie te wydarzenia nie przeszkadzały zbytnio artyście w jego pracy. Zachowało się bowiem 67 jego prac z tego okresu, w tym – 5 autoportretów, 29 portretów, 26 fantastycznych kompozycji pastelowych, 1 gwasz, 2 ekslibrisy, 1 okładka książki i 3 obrazy olejne⁷³.

5. Ankieta z 2019 roku

W anonimowej ankiecie przeprowadzonej w październiku 2019 roku wśród studentów Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie kształcących się w Instytucie Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, autorka artykułu pytała o patriotyzm: w 2019 roku to anachronizm czy może konieczność? Trzy lata później, po napaści Rosji na Ukrainę, odpowiedzi byłyby z pewnością nieco inne.

W ankiecie wzięło udział 53 kobiet (65 proc.) i 29 mężczyzn (35 proc.). Wśród 82 słuchaczy (głównie z województwa małopolskiego), tzn. studentów pierwszego roku studiów stacjonarnych i nielicznych niestacjonarnych z Instytutu Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, średnia wieku wynosiła dwadzieścia kilka lat. Analizie poddano *de facto* wiedzę absolwentów szkół średnich, którzy odpowiadając na pytanie, czy współcześnie postawa patriotyczna to konieczność czy raczej anachronizm – mogli skorzystać z zasobów internetowych, o ile nie mieliby już wcześniej wyrobionego zdania na temat patriotyzmu Matejki, Sienkiewicza czy Witkacego.

Problemem badawczym jest zatem patriotyzm polskiej młodzieży po ponad stu latach od odzyskania przez Polskę niepodległości. Główne pytanie badawcze brzmi następująco: czy współczesne pokolenie młodych Polaków uważa Matejkę, Sienkiewicza i Witkacego za patriotów?

W podrozdziale zacytowano najbardziej reprezentatywne odpowiedzi respondentów. Studenci mieli możliwość ich zindywidualizowania w oparciu o zasoby Internetu. Odpowiedzi są cytowane, ale nie zachowano oryginalnej pisowni.

⁷¹ K. Dubiński, *Witkacy w Lejbgwardii Pawłowskim Pułku piechoty. Problemy terminologiczne*, <https://witkacologia.eu/uzupelnienia/Dubinski/Lejbgwardia.html> [10.12.2019].

⁷² „Kompozycja Hurys z 14 marca 1918 nosi adnotację o użyciu przez artystę eteru. Jest to jedna z dwóch prac (drugą jest portret męski z 1918, w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie) świadcząca o tym, że w Rosji Witkacy zetknął się z narkotykami. [...] Miały swoją kontynuację eksperymenty narkotyczne, które zaowocowały kilkuset ekspresyjnymi portretami i książką wydaną w 1932 roku”. Tamże.

⁷³ Prace te zostały skatalogowane w: S.I. Witkiewicz, *Stanisław Ignacy Witkiewicz 1885–1939. Katalog dzieł malarskich*, oprac. I. Jakimowicz przy współpr. A. Żakiewicz, Warszawa 1990, poz. 259–324; A. Żakiewicz, *Witkacy a Rosja*, <https://culture.pl/pl/artykul/witkacy-a-rosja> [14.12.2019].

5.1. Respondenci o patriotyzmie Witkacego

Witkacy „był wychowany w domu, który szanował wartości; wychował się w patriotycznej rodzinie i działał tak już od najmłodszych lat. Kochał swój naród i szanował tradycję; był do ojczyzny emocjonalnie przywiązany; oddawał piękno słów i reprezentował Polskę na całym świecie, nieustannie rozszerzając horyzonty”⁷⁴.

Swoją twórczością „Witkacy wyprzedzał wręcz epokę; przez swoje dzieła poruszał tematy związane z rzeczywistością narodu, ojczyzny i jednostki w panującym kryzysie; pisał piękne teksty literackie w języku polskim; tworzył dzieła po polsku dla Polaków; wiele zrobił dla polskiej kultury; poprzez swoją sztukę i życie wyrażał swoją miłość do Polski a także uświadamiał obywateli o niebezpieczeństwach ze strony sowieckiej Rosji; pisał utwory ku chwale narodu”⁷⁵.

Jak pozostała dwójka artystów-patriotów „tworzył dzieła po polsku dla Polaków; pisał piękne teksty literackie w języku polskim; poruszał problemy związane z kryzysem cywilizacyjnym; wymyślił i uatrakcyjnił folklor jego regionu (Podhala) oraz wzbogacił polską kulturę o wiele wybitnych dzieł, zarówno malarzkich jak i literackich; działał za granicą i przekazywał w swoich dziełach ważne dla Polski wartości; bo tworzył sztuki teatralne w języku polskim; tworzył utwory i obrazy wychwalające polską kulturę, krajobrazy, itp.”.

Tworzył obrazy „wychwalające Polaków walczących o wolność, a jako że działał w czasach zaborów, dodawał otuchy Polakom walczącym o niepodległość; propagował kulturę na deskach teatralnych; za swoją działalność na rzecz kultury otrzymał odznaczenie, w uznaniu za jego działalność kulturową, Wawrzyn Akademicki; wywarł duże znaczenie w historii sztuki”⁷⁶.

Po samobójczej śmierci narzeczonej „bardzo przejął się ówczesną sytuacją, chciał wrócić do Polski, walczyć w jej obronie. Uważał, że jego rozterki osobiste były niczym w porównaniu z wybuchem pierwszej wojny światowej”⁷⁷.

Zgłosił się do wojska, „by bronić Polski, co świadczy o dużej odwadze; był patriotą o czym jednak rzadko wspominał; pomimo przebywania w Rosji (urodził się pod zaborem rosyjskim, był obywatelem rosyjskim), kochał Polskę i czuł się patriotą; swoimi działaniami udowydniał, że kocha swój kraj, który przeżywał ciężkie chwile pod zaborami, m.in. zaciągnął się do armii carskiej, mając tym samym nadzieję, że pomoże w ten sposób Polsce; brał czynny udział w pierwszej wojnie światowej; wstąpił do wojska”⁷⁸.

Popełnił samobójstwo, ale „na wieść o tym, że Armia Czerwona wkroczyła do Polski; po wstąpieniu Niemców i Sowieców na ziemie polskie. Może wydawać się to dość kontrowersyjne, ponieważ w ten sposób nie zdecydował się na

⁷⁴ Studenci – grupa 1 a.

⁷⁵ Studenci – grupa 2 a.

⁷⁶ Studenci – grupa 3 a.

⁷⁷ Studenci – grupa 4 a.

⁷⁸ Studenci – grupa 5 a.

żadną walkę z oprawcami, ale zapewne dla niego był to sposób na wyrażenie bezgranicznej miłości do polskiego państwa; ze smutku, że ojczyzna jest pod kontrolą wroga⁷⁹.

Pomimo przebywania w Rosji, „czuł się patriotą i kochał Polskę. Wstąpił do armii carskiej, aby bronić Polski. Miał także plany, aby wstąpić do polskich legionów; wstąpił do armii carskiej z patriotycznych pobudek; przejawem patriotyzmu było u niego wstąpienie do armii carskiej⁸⁰.

Witkacy manifestował swój patriotyzm „i wstąpił do armii carskiej by walczyć. To pokazuje, jak ważna była dla niego ojczyzna; jego uczucie do ojczyzny sprawiło, iż powiesił się, gdy usłyszał o najeździe na Polskę przez Rosjan⁸¹.

Zdania wśród studentów na temat patriotyzmu Witkacego były podzielone. Jedna studentka miała odmienny pogląd: „nie jestem pewna, czy tak postępuje patriota – uciekając [popelnivszy samobójstwo], zamiast walczyć do końca, nawet jeżeli ta walka miałaby być zaledwie walką poprzez sztukę i wspieranie tak innych obywateli a nie walką na polu⁸².

Jednak zdecydowana większość uważa, że Witkacy był wielkim patriotą. Zdania: nie nazwałbym go wielkim patriotą – należały do rzadkości. Respondenci podkreślali jego pragnienie walki przeciwko Niemcom, biorąc pod uwagę, że przysły wódz Niepodległej, Józef Piłsudski, wybrał inną strategię odzyskania przez Polskę wolności⁸³.

5.2. Respondenci o patriotyzmie Matejki i Sienkiewicza

Matejko i Sienkiewicz „byli patriotami, ponieważ mieli duży wkład w polską kulturę. Tworzyli dzieła, dzięki którym nasz kraj umacniał swoją pozycję na arenie kulturowej świata. Ich dziedzictwo na stałe wpisało się na kartach historii i pozwoliło wychować wiele pokoleń. Ja sam jestem tego przykładem. Z zapartym tchem śledziłem akcję *Quo vadis* lub zachwyciłem się detalami *Bitwy pod Grunwaldem* Matejki. Mogę więc śmiało rzec, że mieli oni wpływ nie tylko na mnie, lecz na całe pokolenia, dlatego też śmiało możemy nazwać ich patriotami [...]. W swoich dziełach czerpali inspiracje ze swojego kraju, przedstawili jego historię w różny sposób. Dzięki temu, ich wielkie «wieczne» dzieła przedstawiają wagę narodu, a także wielkie nim zainteresowanie⁸⁴.

Sienkiewicz, Matejko byli patriotami, ponieważ ukazywali rzeczywistość kraju, to zawsze miało jakąś funkcję, np. zwrócenie uwagi na pewne problemy i zachowania w społeczeństwie, a to jest poniekąd patriotyzm. Nie byli biernymi obserwatorami, starali się nagłośnić temat i coś zmienić. [...] Tworzyli dzieła,

⁷⁹ Studenci – grupa 6 a.

⁸⁰ Studenci – grupa 7 a.

⁸¹ Studenci – grupa 8 a.

⁸² Studenci – grupa 9 a.

⁸³ Studenci – grupa 10 a.

⁸⁴ Studenci – grupa 1 b.

które mówiły o ojczyźnie, każdy z wymienionych przejawiał swój patriotyzm w różnych dziedzinach sztuki”⁸⁵.

Sienkiewicz, Matejko „nie wyrzekli się polskości; w swoich dziełach nawiązywali do polskich tradycji, wydarzeń historycznych, a także udziału społeczeństwa w życiu ojczyzny. Motyw patriotyzmu stał się nierozłącznym elementem ich twórczości. Pomimo to, że tworzyli w różnych, zupełnie innych czasach, patriotyzm stał się klamrą łączącą ich dzieła, co może wskazywać i równocześnie udowodniać tezę, że to właśnie patriotyzm jest wartością ponadczasową i konieczną dla każdego człowieka. Ukazywali swój stosunek do Polski”⁸⁶.

„Patriotyzm jest konieczny, ponieważ z badań wynika, że coraz więcej Polaków wstydzi się swojego pochodzenia, i np. podczas wyjazdów za granicę nie przyznaje się do swojej narodowości. Bycie patriotą oznacza właśnie m.in. przyznawanie się do swojego kraju, radość z przynależności do niego, dlatego też będąc patriotami możemy dawać przykład innym, którzy zapomnieli o wielkim dziedzictwie, jakie niesie ze sobą nasz kraj”⁸⁷.

„Patriotyzmu już się nie rozumie, jako branie broni w dłoń i walkę o lepsze czasy. Inne stulecie, inne potrzeby. Gdy nie przejawiamy patriotyzmu w sposób znany nam z kart historii (przelewanie krwi w walce o wolność), to jest on konieczny z racji na udział w wyborach, propagowanie naszej kultury i tradycji w Polsce i za granicą, aby nie zaniknęły w naszych życiach”⁸⁸.

„Patriotyzm to konieczność, bo bez narodu, kultury, tradycji i kontekstu człowiek nie może zaistnieć. Tworzy to wielką część osobowości, wpływa na świadomość i postrzeganie świata; bo to nasz obowiązek jako polskich obywateli. Musimy go pielęgnować i starać się zaszczerpać tę ideę w innych już od najmłodszych lat; bo jesteśmy Polakami i powinniśmy utożsamiać się z własnym narodem; patriotą jest każdy obywatel, który kocha ojczyznę; to konieczność i nasza powinność; ponieważ każdy obywatel kraju powinien być oddany swojemu narodowi; ponieważ urodziliśmy się w tym kraju i naszym obowiązkiem jest go bronić i dbać o niego oraz walczyć o to, co zbudowali dla nas przodkowie; bo znamy swoje korzenie; bo człowiek powinien znać historię kraju, dbać o niego, pamiętać o ważnych rocznicach i w razie zagrożenia stanąć w obronie ojczyzny; bo jest to miłość do ojczyzny, która gwarantuje zaspokojenie jednej z najbardziej podstawowych potrzeb człowieka – daje poczucie przynależności do grupy narodowej”⁸⁹.

„Co więcej, ludzie powinni dbać o własny naród, żeby ten prawidłowo funkcjonował, bo tylko dzięki temu unikniemy błędów z przeszłości, historii naszego kraju. Tylko społeczeństwo oddane ojczyźnie jest w stanie starać się o jej rozwój, dobrą przyszłość”⁹⁰.

⁸⁵ Studenci – grupa 2 b.

⁸⁶ Studenci – grupa 3 b.

⁸⁷ Studenci – grupa 4 b.

⁸⁸ Studenci – grupa 5 b.

⁸⁹ Studenci – grupa 6 b.

⁹⁰ Studenci – grupa 7 b.

„Musimy szanować naszą kulturę, tradycję i wolność wywalczoną przez naszych przodków, bo każdy z nas powinien przejawiać troskę o własną ojczyznę – szanować obszar ziemi, na którym się wychował, a także ludzi, którzy go otaczają. bo najmniejszy przejaw troski i myśli o ojczyźnie buduje więź narodu jako społeczności i wyraża zaangażowanie w życie społeczno-polityczne państwa; bo uczy, że należy dbać o swoją ojczyznę i okazywać szacunek tym, którzy oddali za nią życie oraz uczyć się od nich”⁹¹.

„Swoj kraj należy kochać, pielęgnować jego historię i tradycję, szerzyć kulturę; bo każdy z nas powinien kochać swoją ojczyznę, znać kulturę i obyczaje, a także historię swojego kraju, aby móc uważać się za patriotę; bo nasz kraj ma bogatą historię związaną z tożsamością narodową, walką o ojczyznę, trzeba o tym pamiętać, jest to konieczność, by nasz naród był silny i by ludzie w nim mieszkający byli dumni z tego, skąd pochodzą”⁹².

„Poprzez patriotyzm wyrażamy stosunek do swojej ojczyzny, stajemy w jej obronie, nie pozwalamy na obrazę czy znieważanie swojego kraju, wydarzeń, momentów, postaci; dzięki patriotyzmowi naród jest zjednoczony, pomimo dzielących nas różnic”⁹³.

„Dzięki patriotyzmowi indywidualne kultury i tradycje mają rację bytu i mogą przetrwać w dobie globalizacji”⁹⁴.

„Urodziliśmy się w naszym kraju, powinniśmy o niego dbać i okazywać mu należyty szacunek; ponieważ naszym obowiązkiem jest szacunek wobec ojczyzny, która dała nam szansę na rozwój i edukację. Postawą patriotyczną możemy nazwać uczciwą pracę lub rzetelną naukę, czym niejako odplacamy się ojczyźnie”⁹⁵.

„Ojczyzna powinna być ważna dla każdego obywatela, trzeba kochać swoją ojczyznę, bo nasi przodkowie przelali za nią krew na wojnie. Należy wspierać kraj, bo stąd pochodzimy i z tego powinniśmy być dumni; bo każdy powinien interesować się sprawami kraju i mieć na względzie jego dobro, a także spełniać swoje obywatelskie obowiązki; bo jego brak powoduje utratę tożsamości narodowej; gdyż coraz mniej młodych ludzi respektuje to, skąd pochodzą i jakie wartości się z tym wiążą. A powinno być to u nas priorytetem, czymś koniecznym; bo każdy człowiek powinien dbać o dobro swojego kraju; bo umiłowanie ojczyzny buduje naszą tożsamość; bo jest to wartość, która powinna być pielęgnowana przez każdego z nas obywateli; bo każdy obywatel kraju ma obowiązek okazywać mu szacunek – szanować symbole narodowe, język ojczysty, jego historię, kulturę i tradycje”⁹⁶.

„Każdy obywatel jest odpowiedzialny za ojczyznę; bo jako obywatele (a zwłaszcza jeśli planujemy zostać dziennikarzami), powinniśmy się troszczyć

⁹¹ Studenci – grupa 8 b.

⁹² Studenci – grupa 9 b.

⁹³ Studenci – grupa 10 b.

⁹⁴ Studenci – grupa 11 b.

⁹⁵ Studenci – grupa 12 b.

⁹⁶ Studenci – grupa 13 b.

o swoje państwo i działać na rzecz dobra wspólnego; trzeba odkrywać swoją tożsamość, bo bez świadomości swoich korzeni człowiek odczuwa pustkę i pewien brak w swoim życiu; bo obowiązkiem każdego obywatela jest dbanie o swoją ojczyznę, szacunek do niej i wypełnianie obowiązków względem niej; bo bez niego zanika nasza świadomość i tożsamość narodowa⁹⁷.

„To konieczność, aby być patriotą nie tylko «od święta», lecz w każdym dniu swojego życia godnie reprezentować swój umiłowany kraj, być dla Polski, nie tylko dla siebie; bo swój kraj należy kochać, pielęgnować jego historię i tradycję, szerzyć kulturę; bo warto interesować się losami ojczyzny, ponieważ będą w niej żyć przyszłe pokolenia. Biorąc przykład z naszych przodków, mimo sprzyjających czasów, możemy starać się o zapewnienie dogodnych warunków do życia dla naszych dzieci, wnuków; ponieważ każdy obywatel kraju powinien być przykładnym obywatelem i patriotą; bo jesteśmy Polakami i powinniśmy utożsamiać się z własnym narodem; bo to nasz obowiązek jako polskich obywateli. Musimy go pielęgnować i starać się zaszczepiać tę ideę w innych już od najmłodszych lat⁹⁸.

„Bez narodu, kultury, tradycji i kontekstu – człowiek nie może zaistnieć. Tworzy to wielką część osobowości, wpływa na świadomość i postrzeganie świata; bo należy dumnie mówić, a zarazem bronić swojego kraju w chwili zagrożenia; każdy obywatel powinien być dumny ze swojego narodu. Człowiek ma za zadanie dbać o swój kraj, o jego tradycje, kulturę oraz historię. Ważne jest to, aby znać wartość narodu i być dumnym z osób, które poświęcały swoje życie, by o niego walczyć; bo każdy obywatel powinien charakteryzować się szacunkiem do swojej narodowości, ojczyzny (symboli narodowych, hymnu, historii państwa, religii itp.) i czuć przynależność do niej⁹⁹.

„Jako obywatele naszego kraju powinniśmy dbać o otaczające nas środowisko, wyciągać pomocną dłoń potrzebującym, czy nawet czynny udział w wyborach; ponieważ to pojęcie ponadczasowe, powinno wynikać zawsze z przynależności do danego obszaru oraz wspólnoty ludzi go zamieszkujących, do jego tradycji, historii i do obecnych, jak i wcześniejszych losów ojczyzny; to niezwykle ceniona wartość, niezbędna do utożsamiania się z narodem i odnajdywania swoich korzeni; ponieważ kraj bez patriotyzmu bardzo szybko stanie się poddany innym państwom, a w konsekwencji upadnie¹⁰⁰.

„Konieczne jest, aby postawę patriotyzmu ukazywać młodemu pokoleniu, jako obowiązek, ale również zaszczyt; bo bez patriotyzmu społeczeństwo zajęłoby się własnym dobrem, zapominając o losach całego państwa i odwróciłoby się od niego; bo konieczne jest akceptowanie postaw miłości wobec kraju czy miejsca zamieszkania. Taka postawa prowadzi do pełni życia, oraz pełnej akceptacji

⁹⁷ Studenci – grupa 14 b.

⁹⁸ Studenci – grupa 15 b.

⁹⁹ Studenci – grupa 16 b.

¹⁰⁰ Studenci – grupa 17 b.

samego siebie, poprzez miłość do środowiska i wartości, które otaczają jednostkę; ponieważ nieodłącznie jest rozumiany jako miłość do ojczyzny, każdy człowiek chce, aby jego kraj się rozwijał, ale bez miłości do niego bardzo szybko może zostać zniszczony, zaniedbany. To co powoduje, że kraj się rozwija, wzbogaca, urozmaica to miłość obywateli do niego, czyli patriotyzm; bo powinniśmy kochać i doceniać kraj, w którym się urodziliśmy; ponieważ jest to jeden z najważniejszych czynników, który decyduje o trwałości narodu; bo każdy obywatel ma za zadanie być wiernym ojczyźnie; bo wymaga się od obywatela danego kraju szacunku, umiłowania i oddania własnej ojczyźnie oraz chęci ponoszenia za nią ofiar i gotowości do jej obrony. Patriotyzm charakteryzuje się przedkładaniem celów ważnych dla ojczyzny nad osobiste, gotowością do pracy dla jej dobra i w razie potrzeby, poświęcenia dla niej własnego zdrowia lub nawet życia¹⁰¹.

Według niektórych studentów, bycie patriotą nie jest koniecznością. „Patriotyzm jest skrajnym pojmowaniem pojęcia; nie jest koniecznością, bo jest zależny tylko i wyłącznie od każdego z nas; bo w dzisiejszych czasach nie jest on wyznacznikiem walki w obronie narodu. W dzisiejszych czasach spełniamy swoje patriotyczne obowiązki, głosując w wyborach i dbając o środowisko, w którym żyjemy; bo to co dobre dla państwa, nie musi być dobre dla polskości; trzeba dbać o Polskę¹⁰²”.

Według niektórych studentów, bycie patriotą to anachronizm, ponieważ nie każdy poczuwa się do „ducha patriotyzmu”¹⁰³.

„Patriotyzm związany jest z epoką romantyczną, a myślenie romantyczne jest starodawne i niejasne dla współczesnych Polaków. Za przykład można podać *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, który mimo że jest określany jako epepeja, jest trudnym tekstem. Postęp i czas sprawiły, że patriotyzm dzisiaj jest czymś zupełnie innym”¹⁰⁴.

„W XXI wieku bardzo ciężko mówić o patriotyzmie ściśle rozumianym jako miłość do ojczyzny. Ludzie kochają cały świat i przez brak wojny patriotyzm jest inaczej rozumiany przez młodych ludzi”¹⁰⁵.

„W dobie «globalnej wioski» i tożsamości europejskiej patriotyzm jest przeżytkiem, bo żyjemy w czasach względnego pokoju; bo większość ludzi w dzisiejszych czasach nie czuje «ducha patriotyzmu». W niektórych środowiskach staje się on nawet tematem tabu, społeczność nie chce otwarcie rozmawiać o poczuciu tożsamości narodowej. Na pierwszym miejscu stawiane są inne rzeczy, gdyż obecna sytuacja nie wymaga walki w obronie kraju”¹⁰⁶.

„Nie każdy poczuwa się do «ducha patriotyzmu», poprzez opisy kraju w utworach”¹⁰⁷.

¹⁰¹ Studenci – grupa 18 b.

¹⁰² Studenci – grupa 19 b.

¹⁰³ Studenci – grupa 20 b.

¹⁰⁴ Studenci – grupa 21 b.

¹⁰⁵ Studenci – grupa 22 b.

¹⁰⁶ Studenci – grupa 23 b.

¹⁰⁷ Studenci – grupa 24 b.

Według niektórych studentów patriotyzm to anachronizm i zarazem konieczność. „Anachronizm, bo w obecnych czasach to słowo jest nadużywane, w zupełnie innym kontekście niż dotychczas. Konieczność, bo wskazuje on pewne wartości i zachowania, według których każdy człowiek powinien postępować. Utożsamiamy się z naszą kulturą i obyczajami; każdy ma wolny wybór do tej postawy i konieczność zarazem, bo musimy stać za naszą Ojczyzną i zawsze ją wspierać”¹⁰⁸.

„Anachronizm, bo to obowiązek poszanowania względem narodu przez Polaków; konieczność, bo możliwe jest zagrożenie państwa, gdy patriotyzm będzie zanikał wśród ludzi; anachronizm, bo nie występuje w tej epoce tak wyraźnie jak w poprzednich. Można wręcz powiedzieć, że jest «przestarzały». Konieczność, bo powinien być nieodzownym elementem każdego Polaka; anachronizm, ponieważ każdy ma wolny wybór do tej postawy. Konieczność, bo musimy stać za naszą Ojczyzną i zawsze ją wspierać; anachronizm, bo ludziom coraz częściej zaczyna się wydawać, że wolno coraz mniej przejmować się wspólnotą oraz jej potrzebami, co oznacza, że nakładają dobro własne nad dobro narodu. Konieczność, bo nasza przynależność do ludzkości dokonuje się poprzez przynależność do narodu”¹⁰⁹.

6. Podsumowanie

Konieczność patriotyzmu – zdaniem studentów – potwierdzają dzieje naszego narodu, które z całą pewnością inspirowały w pracy twórczej wymienionych w tytule dwóch polskich patriotów: Matejkę i Sienkiewicza. Trzeci z badanych – Witkiewicz również doświadczył braku Ojczyzny. Nie tyle jednak twórczością, co walką zbrojną potwierdził swoje przywiązanie do Polski, gdyż w 1916 roku został ranny i odznaczony orderem św. Anny za odwagę w bitwie nad Stochodem. Zdaniem studentów twórczość Witkacego jest apatriotyczna, gdyż odnosi się do szerszego kontekstu ludzkiego losu, ukazuje chaos cywilizacyjny, którego współcześnie także doświadcza młode pokolenie. Wojenna masakra i naoczne świadectwo „upadku starego porządku, który pogrąża się w rewolucyjnym chaosie i amoku, bez wątpienia leżą u źródeł jego katastroficznej wizji świata”¹¹⁰.

Młodzi Polacy podkreślili w swych wypowiedziach, że patriotyzm to konieczność. Część respondentów tłumaczyła, dlaczego patriotyzm to konieczność i anachronizm zarazem. Są też tacy, dla których patriotyzm we współczesnym zglobalizowanym społeczeństwie to zdecydowanie anachronizm. Jest też wypowiedź, że bycie patriotą to raczej coś negatywnego.

Patriotą jest ten, kto przywraca wiarę w ziemską Ojczyznę, nie wyrzeka się polskości, tworząc swoje dzieła w języku polskim.

¹⁰⁸ Studenci – grupa 25 b.

¹⁰⁹ Studenci – grupa 26 b.

¹¹⁰ K. Dubiński, *Wojna Witkacego...* s. 308.

Wyniki z ankiety pokrywają się w znacznym stopniu z raportem CBOS z 2018 roku opracowanym z okazji 100. rocznicy niepodległości Polski pt. *Patriotyzm Polaków*. Autorzy w następujący sposób uzasadniają badanie nad patriotyzmem: „W roku obchodów stulecia odzyskania niepodległości przez Polskę powróciliśmy do tematyki patriotyzmu i dumy z polskości, którą ostatnio zajmowaliśmy się dwa lata temu. W naszym sondażu zapytaliśmy badanych, czy odczuwają dumę ze swojej narodowości oraz w jakich sytuacjach się to zdarza, ale także czy czasem wstydzą się, że są Polakami. Poruszyliśmy również kwestię patriotyzmu: czy respondenci uważają się za patriotów oraz jak rozumieją to określenie”¹¹¹. Z raportu wynika, że elementem patriotyzmu jest m.in. okazywanie szacunku godłu, fladze i hymnowi narodowemu (98 proc.), pielęgnowanie polskich tradycji (96 proc.), znajomość historii kraju (95 proc.), dbałość o wpajanie dzieciom miłości i szacunku do ojczyzny (95 proc.) oraz dbałość o religijne wychowanie dzieci (66 proc.).

Na zakończenie warto jeszcze podkreślić, że w swoim nauczaniu św. Jan Paweł II – Wielki Patron uniwersytetu papieskiego w Krakowie – wskazywał na niezwykłą rolę polskiej kultury w zachowaniu ducha narodowego i w odzyskaniu niepodległości.

Przypomnieli o tym pasterze Kościoła katolickiego w Polsce w liście do wiernych odczytanym w 2018 roku w przededniu 100. rocznicy Święta Niepodległości. Podkreślili, że „w żadnym innym okresie Naród Polski nie wydał tylu genialnych twórców: pisarzy, takich jak Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, Henryk Sienkiewicz; kompozytorów, wśród których znaleźli się: Fryderyk Chopin, Stanisław Moniuszko, Feliks Nowowiejski; czy malarzy: Józefa Chełmońskiego, Jana Matejkę, Artura Grottgera, Stanisława Wyspiańskiego. Ich dzieła, wyrastające z chrześcijańskiego i narodowego ducha, kształtowały polskie serca i umysły w zmaganiach o wolną Ojczyznę”¹¹².

Biskupi podkreślili, że „w dobie zaborów trudną do przecenienia rolę w podtrzymaniu i przekazywaniu wiary katolickiej oraz polskości odgrywały polskie rodziny, a w sposób szczególny kobiety. To one zaszczebiały kolejnym pokoleniom młodych Polaków miłość do Boga, Kościoła i Ojczyzny”¹¹³. Prawdę o dziejach Polski, chrześcijańskiego narodu w sercu Europy, Matejko i Sienkiewicz ukazali w swoich obrazach i książkach, a Witkacy w wizjonerskich pracach na wielu polach swojej artystycznej działalności. Jednak artystyczny sukces zawdzięczali nie tylko sobie, również małżonkom, co świadczy o znaczącej roli Polek w odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Patriotyzm kobiet wyrażał się poprzez ofiarę dnia codziennego polegającą na wspieraniu działalności mężów i ojców ich

¹¹¹ CBOS. A. Głowacki (oprac.), Komunikat z badań nr 105/2018, sierpień 2018, *Patriotyzm Polaków*. ISSN 2353-5822.

¹¹² KEP, [List do wiernych z 4.11.2018] *Wymodlona i wywalczona wolność* [378. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie] (14.03.2018).

¹¹³ KEP, [List do wiernych z 4.11.2018] *Wymodlona i wywalczona wolność* [378. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie] (14.03.2018).

dzieci, trwaniu w cieniu ich sławy, a niekiedy nawet z ofiary z życia i zdrowia¹¹⁴.

W 1918 roku nastąpiło w Ojczyźnie Matejki, Sienkiewicza i Witkacego „upodmiotowienie społeczne, narodowe i religijne szerokich warstw społeczeństwa polskiego, przede wszystkim ludności wiejskiej, rzemieślników oraz robotników. Prześladowania ze strony zaborców doprowadziły do jeszcze głębszego związania Kościoła katolickiego i innych wyznań chrześcijańskich z Polskim Narodem”¹¹⁵.

Reasumując, według młodych wierzących Polaków patriotyzm jest koniecznością. Studenci uważają, że dzięki postawie patriotycznej państwo polskie wyłoniło się w 1918 roku z „niebytu” i dało podstawę do narodzin „etosu narodowego”.

Bibliografia

- Apokalipsa: I Wojna Światowa* [serial dokumentalny], France Télévisions przy współudz. Ideacom Belgia [i in.], <https://www.youtube.com/watch?v=dZ425aurxVA> [13.12.2019].
- Bartnik C.S., *Kościół Jezusa Chrystusa*, Wrocław 1982.
- Benedykt XV i wojna*, <http://www.idziemy.pl/spoleczenstwo/benedykt-xv-i-wojna/> [9.12.2019].
- Boże Narodzenie*, <https://www.filmweb.pl/film/Bo%C5%BCe+Narodzenie-2005-204199> [10.12.2019].
- Boże Narodzenie* [film], reż. i scen. Ch. Carion, prod. Francja [i in.] 2005, <https://www.youtube.com/watch?v=KRrr-CDXijs&feature=youtu.be> [13.12.2019].
- CBOS, A. Głowacki (oprac.), Komunikat z badań nr 105/2018, sierpień 2018, *Patriotyzm Polaków*. ISSN 2353-5822.
- Cieślak K., *Rewolucyjny amok. Recenzja książki: Krzysztof Dubiński, „Wojna Witkacego, czyli kumbol w galifetach”*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/ksiazki/1647334,1,recenzja-ksiazki-krzysztof-dubinski-wojna-witkacego-czyli-kumbol-w-galifetach.read> [10.12.2019].

¹¹⁴ Kornelia Teodora z Giebułtowskich (1846–1896), małżonka Matejki, pod koniec życia leczyła się w zakładzie psychiatrycznym. Choroba całkowicie wyeliminowała ją z życia. Wydaje się, że jej natura sprawiła, że nie potrafiła „umniejszyć się” (por. J 3,30), gdy mąż zaczął odnosić sukcesy, i w dramatyczny sposób usiłowała zwrócić na siebie jego uwagę, a także oddalających się emocjonalnie dzieci. Misja Matejki – ambasadora w Europie na rzecz zmartwychwstania Polski z „grobu” zaborów – uczyniły z Teodory szlachetną towarzyszkę i zarazem żertwę ofiarną złożoną na ołtarzu Ojczyzny, jakby w zastępstwie Matejki.

Maria z Szetkiewiczów (1854–1885), pierwsza żona Sienkiewicza, zmarła po czterech latach ich pożycia. Jako młoda dziewczyna miała naukowe aspiracje, ale z powodu choroby (gruźlica) podróżowała z mężem po europejskich kurortach, gdzie pisarz, opiekując się nią, tworzył swoje epeje narodowe. Po śmierci poszukiwał jej wizerunku w innych kobietach. Wydaje się, że projekt życia polegający na kolejnych dwóch małżeństwach z „Mariami” świadczy o znaczeniu, jakie nadał ukochanej pierwszej żonie, której patriotyzm uwiecznił w swoich literackich postaciach.

Jadwiga Unrug (1893–1968), małżonka Witkacego, prawie do ostatnich dni życia znosiła trudny charakter męża artysty i żołnierza, który w bitwie nad rzeką Stochod (7–10 lipca 1916 roku) został kontuzjowany, największego uszczerbku doznając w psychice (szok, urazowa nerwica i depresja).

Czesława Oknińska-Korzeniowska (1902–1976), czyli Witkacego „żona z wyboru”, „aż po grób” trwała przy nieosiągalnym, bo nie swoim mężu; zdecydowała się z nim popełnić samobójstwo na wieść o napaści Rosji na Polskę 17 września 1939 roku. Odratowana, stała się świadkiem ostatnich chwil życia artysty.

¹¹⁵ KEP, [List do wiernych z 4.11.2018] *Wymodlona i wywalczona wolność* [378. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie] (14.03.2018).

- Davies N., *Boże igrzysko. Historia Polski*, t. 1, wyd. 2 poszerz., tł. E. Tabakowska – przekł. autoryz., Kraków 1990.
- Dubiński K., *Witkacy był dobrym żołnierzem*, rozm. przepr. T. Leszkowicz, <https://histmag.org/witkacy-byl-dobrym-zolnierzem-12564> <https://histmag.org/witkacy-byl-dobrym-zolnierzem-12564> [10.12.2019].
- Dubiński K., *Witkacy w Lejbgwardii Pawłowskim Pułku piechoty. Problemy terminologiczne*, <https://witkacologia.eu/uzupelnienia/Dubinski/Lejbgwardia.html> [10.12.2019].
- Dubiński K., *Wojna Witkacego, czyli kumbol w galifetach*, Warszawa 2015.
- Duniówna H., *Ci, których znalazłam*, Warszawa 1957.
- Dzieje.pl, A. Szwedowicz, *Prof. Sokół: nie słuchamy ostrzeżeń Witkacego*, <https://dzieje.pl/kultura-i-sztuka/prof-sokol-nie-sluchamy-ostrzen-witkacego> [12.04.2022].
- Floryńska-Lalewicz H., *Stanisław Witkiewicz. Pisarz*, <http://culture.pl/pl/tworca/stanislaw-witkiewicz> [15.12.2019].
- Gąsowski T., *Bitwa nad Stochodem (7–10 lipca 1916)*, <https://twojahistoria.pl/encyklopedia/leksykon-bitew/bitwa-nad-stochodem-7-10-lipca-1916/> [9.12.2019].
- Grocholewski Z., *Lectio magistralis. Tożsamość wyższych uczelni kościelnych według św. Jana Pawła II* [w:] *Promotio doctoris honoris causa pontificiae Universitatis Cracoviensis Ioannis Pauli II Eminentissimus cardinalis Zenon Grocholewski*, Kraków [Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, 16.10.2019].
- Internetowa liturgia godzin*. Piątek, 8 listopada 2019, III tydzień psalterza, XXXI tydzień Okresu Zwykłego, Jutrznia, https://breviarz.pl/xi_19/0811p/jutrznia.php3 [8.11.2019].
- Iwaszkiewicz J., *Petersburg*, wyd. 2, Warszawa 1977.
- Janicki K., *Największa powierzchnia Polski w historii. Kiedy i ile kilometrów kwadratowych?*, <https://wielkahistoria.pl/najwieksza-powierzchnia-polski-w-historii-kiedy-i-ile-kilometrow-kwadratowych/> [17.01.2022].
- Jan Paweł II, Encyklika... w setną rocznicę encykliki *Rerum novarum*, Centesimus Annus (1 V 1991).
- Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio*. O relacjach między wiarą a rozumem (14 IX 1998).
- Jezus Maria Peszek – *Sorry Polsko*, w YouTube, <https://youtu.be/MtDFT34JGN8> [9.12.2019].
- Kawecki W., *Teologia piękna. Poszukiwanie locus theologicus w kulturze współczesnej*, Poznań 2013.
- Koneczny F., *Obronić cywilizację łacińską!*, [red. P. Gondek], Lublin 2002.
- Koneczny F., *O wielości cywilizacji*, Komorów [2000].
- Kronika życia i twórczości Stanisława Ignacego Witkiewicza*, oprac. J. Degler, A. Micińska, S. Okołowicz, T. Pawlak, Warszawa 2017.
- Miciński J., *Barwy do kwadratu. (Moskiewskie wspomnienia o Witkacym)*, „Współczesność” 1965, nr 7–8, s. 5.
- Narewska D., *Karola Wojtyły wizja dziennikarstwa (1949–1978)*, Warszawa 2013.
- Narewska D., „622 upadki” *Witkacego w listach do żony o żonach*, „Dydaktyka Polonistyczna” 2020, nr 6 (15), s. 110–132.
- Nowak A., *Legiony polskie w I wojnie światowej – Muzeum Historii Polski*, <http://muzhp.pl/pl/c/1417/legiony-polskie-w-i-wojnie-swiatowej> [12.12.2019].
- PIW, *Stanisław Ignacy Witkiewicz. Narkotyki – Niemyte dusze*, <https://piw.pl/pl/narkotyki-niemyte-dusze> [12.04.2022].
- Pod koniec życia najważniejszą kobietą w życiu Witkacego była Oknińska*, <https://www.gazeta-prawna.pl/amp/1105382,pod-koniec-zycia-najwazniejsza-kobieta-w-zyciu-witkacego-byla-okninska.html> [12.12.2019].
- Polityka. TT, *Cywilizacja turańska. Zdrajca Słowiańszczyzny* <https://www.polityka.pl/pomocnikihistoryczny/1965778,1,cywilizacja-turanskazdrajca-slowianszczyzny.read> [12.04.2022].
- Prawo.pl, P. Rojek-Socha, *Sędzia Dariusz Sielicki: Zbrodnie w Buczy kwalifikują się jako ludobójstwo*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/ludobojstwo-w-ukrainie-wywiad-z-sedzia-dariuszem-sielickim,514452.html> [12.04.2022].

- Rozejm bożonarodzeniowy*,
https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Rozejm_bo%C5%BConarodzeniowy [10.12.2019].
Samsonowicz H., *Historia Polski do roku 1795*, wyd. 4 popr. i uzup., Warszawa 1985.
Sarah R., *To my, ludzie, wyrzuciliśmy Boga z Europy*, rozm. przepr. J. grabowski, „Niedziela. Tygodnik katolicki” z 8 grudnia 2019 roku, nr 49, s. 10–12.
Sienkiewicz H., *Pójdźmy za Nim!*, red. L. Ludorowski, Lublin 2014.
Stulgińska Z., *Gruszki na wierzbie*, Warszawa 1972.
Szypowska M., *Jan Matejko wszystkim znany*, wyd. 7, Poznań 2016.
Terlikowski T.P., *Biografia. Franciszek Blachnicki ksiądz który zmienił Polskę*, Kraków 2021.
Witkacy pali się do walki z Niemcami, <https://podroznicy.com/pl/witkacy/382/witkacy-pali-sie-do-walki-z-niemcami.htm> [11.12.2019].
Witkacy w Petersburgu i armii carskiej, <https://podroznicy.com/pl/witkacy/381/witkacy-w-petersburgu-i-armii-carskiej.htm> [11.12.2019].
Witkiewicz S., *Chrześcijaństwo i katechizm*, Warszawa 1960.
Witkiewicz S., *Listy do syna*, oprac. B. Danek-Wojnowska i A. Micińska, Warszawa 1969.
Witkiewicz S. I., *Listy do Bronisława Malinowskiego*, wstępem opatrzył E.C. Martinek, Warszawa 1981.
[Witkiewicz S.I.], *Stanisław Ignacy Witkiewicz 1885–1939. Katalog dzieł malarskich*, oprac. I. Jakimowicz przy współpr. A. Żakiewicz, Warszawa 1990.
Zakolska O., *Witkacego psychoanaliza narodu polskiego w „Niemytych duszach”* [w:] *Powinowactwa z epoki. Związki polskiej literatury modernizmu i międzywojnia z psychoanalizą*, red. P. Dybel, Kraków 2018, s. 285–303.
Żakiewicz A., *Witkacy a Rosja*, <https://culture.pl/pl/artykul/witkacy-a-rosja> [14.12.2019].

Patriotism according to the students of UPJPII in Kraków on the basis of a survey concerning the attitudes of Matejko, Sienkiewicz and Witkacy in the period of partitions

Abstract

The author of the paper, a theologian, in a survey conducted largely among believer students of the Pontifical University of John Paul II in Krakow, asked them whether patriotism is an anachronism or a necessity today. The research method consisted in analyzing representative answers of the respondents, which were obtained after acquainting them (the possibility of using the Internet while answering) with the profiles of three great Poles-patriots of the Partition period (1772–1795) who fought for their homeland with a brush and pen as well as up front in military operations, though on the wrong side from today's historical perspective: Jan Matejko (1838–1893), Henryk Sienkiewicz (1846–1916), Stanisław Ignacy Witkiewicz – Witkacy (1885–1939).

Keywords: Jan Matejko, Henryk Sienkiewicz, Stanisław Ignacy Witkiewicz – Witkacy, patriotism, Poland, students of the Pontifical University of John Paul II in Krakow

Dorota Narewska, doktor nauk teologicznych w zakresie teologii pastoralnej. Adiunkt w Instytucie Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Autorka licznych artykułów poświęconych refleksji teologicznej nad przekazem medialnym, specjalizująca się w myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II, czego owocem są dwie monografie: *Karola Wojtyły wizja dziennikarstwa (1949–1978)*, Warszawa 2013, i „*Dziennikarstwo jak kapłaństwo...*” z perspektywy teologii mediów Jana Pawła II, Kraków 2019. Związana z Katolickim Stowarzyszeniem Dziennikarzy. Oddział w Krakowie i Polskim Towarzystwem Komunikacji Społecznej, a także Komisją Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL JPII w Lublinie. Współpracowała z Uniwer-

sytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Karmelitańskim Instytutem Duchowości w Krakowie, Uniwersytetem Katolickim w Ružomberok na Słowacji. Z zawodu też dziennikarka, pracująca w latach 1983–2005 w kilku polskich redakcjach („Gazeta Lubuska”, „Nowiny Jeleniogórskie”, „Słowo Dziennik Katolicki”, Katolicka Agencja Informacyjna i in.). Autorka kilku książek publicystyczno-hagiograficznych, m.in. *Na drogach powołań. Reportaże z wnętrza*, Warszawa 1998, *Po drogach łaski i grzechu. Reportaże z wnętrza*, Częstochowa 2000, *Śladami męczenników z Rosicy*, Warszawa 1999.